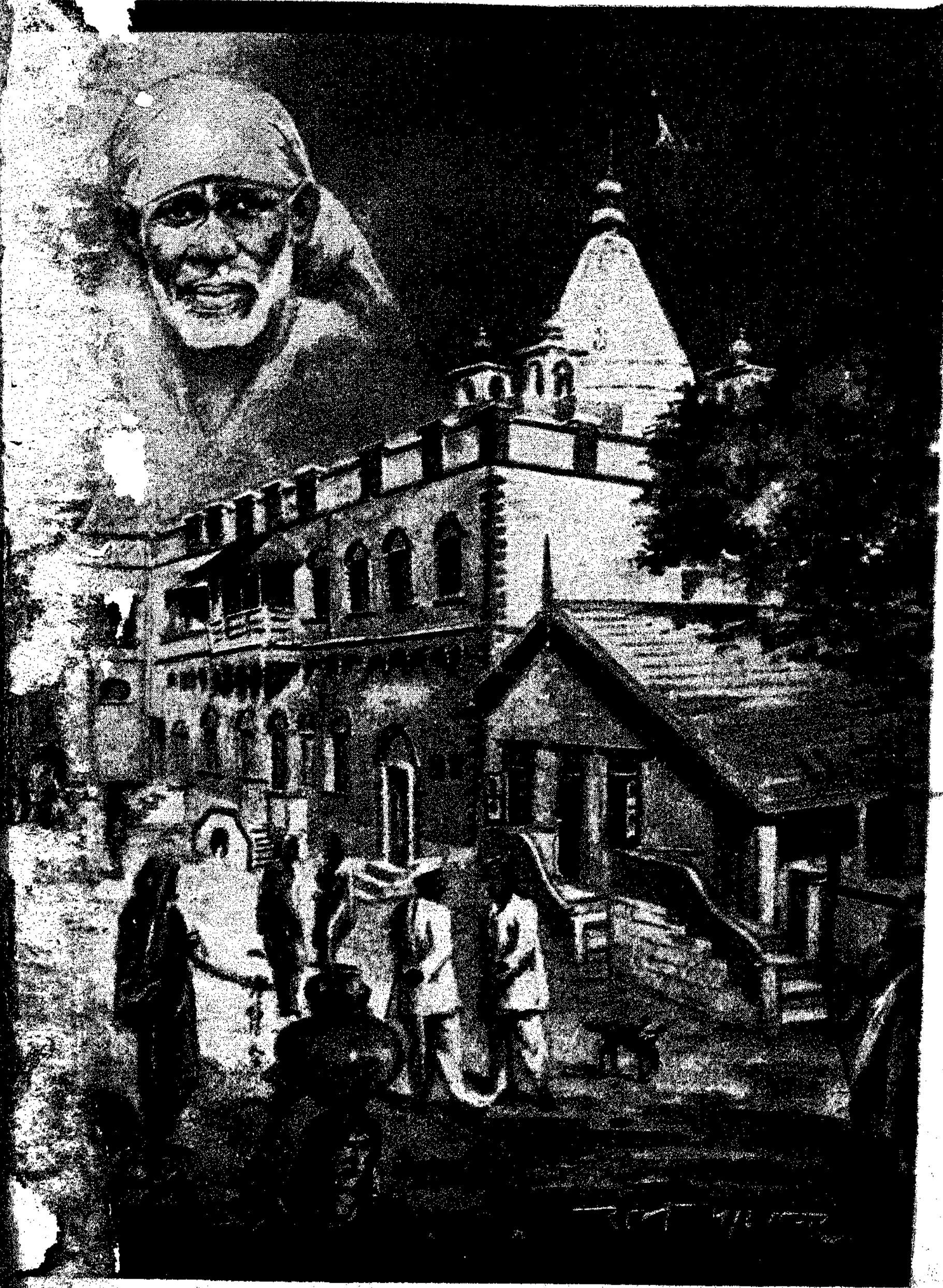

ଶ୍ରୀମଦ୍ଭଗବତ

स्थापना १९६६

सर्व प्रकारचे दागिने तयार करणारी मुंबईतील विश्वास सुप्रसिद्ध पेढी

डॉ. आर. मालपेकर

जितेकर चाळ, ठाकुरद्वार, मुंबई नं. २

ट. नं.
२९६३१

श्री साई वा कसुधा

तुम्हांला कोणी कितीही दिलें तरी तें तुम्हांला पुरे पडणार नाहीं, किती मिळालें तरी अपुरेच, परंतु बाबा जें देतील तें कधीही अपुरे पडणार नाहीं. यासाठी त्याची कृपा संपादन करण्यासाठी झटणे हेच आपले पहिले कर्तव्य आहे. कोणी कितीही दिलें तरी तें कांहीं जवळ रहात नाहीं. परंतु बाबा जें देतील तें कधीही संपणार नाहीं. त्या देण्याची इतरांशीं तुलनाच करीतां येणार नाहीं. तो इतका कृपावंत आहे की त्याची कृपा शाळी असतां तो तुम्हांला अपरंपार देईल. तुम्हीं घेऊन घेऊन किती घेणार ? तरी तो देतच राहील, मात्र तुम्हीं त्याच्या कृपेल पात्र झाले पाहिजे.

— श्रीसाईसच्चरित

श्रीसाईलीला

[शिरडी संस्थानचे अधिकृत मासिक]

वर्ष ४० वै] . जानेवारी १९६२ [अंक १० वा-

: संपादक :

गो. वि. क्षीरसागर

वार्षिक वर्गणी रु. ५ (ट. ख. सह)

टॅ. नं. ६३३६१

: कार्यालय :

‘साई निकेतन,’ डॉ. अंबेडकर रोड, खोदादाद सर्कलजवळ, पुर्ट नं. ८०७

बी, दादर, मुंबई १४

प्रिय वाचक—

संस्थानचा वाढता व्याप लक्षांत घेतां व भक्तांची हळी अपुन्या जागेमुळे होत असलेली गैरसोय पाहातां कांहीं नवीन इमारती वांधणे आवश्यक आहे. हळीं संस्थानने मंदिरासमोर २० खोल्यांची एक नवीन धर्मशाळा वांधली असून त्यांत भक्तांची सोय केलेली आहे. परंतु श्री बाबांचे भक्तांची संख्या दिवसेंदिवस वाढत असल्यामुळे आणखी भक्तांस उतरण्यास जागा वांधणे आवश्यक आहे.

या विषयावर आम्हीं समस्त साईभक्तांस एक निवेदन लवकरच प्रसिद्ध करणार आहोत. परंतु जास्त खोल्यांची निकड असल्यामुळे हल्ळीं मंदिरासमोरील धर्मशाळेवर आणखी २० खोल्या बांधण्याचें आम्हीं ठरविलें आहे. म्हणजे मंदिरासमोर ४० कुटुंबे राहतील व त्यामुळे जागेच्या अभावीं भक्तांची होणारी कुचंबणा कांहीं अंशी कर्मी करूं शकूं असा विश्वास वाटतो.

श्रीबाबांचे कृपा प्रसादेंकरून संस्थानास जिल्हा अधिकारी अहमदनगर यांज-
कडून १ एकर २८ गुण्ठे जागा नुकतीच मिळाली आहे. आणि संस्थानचा वाढता
व्याप लक्षात घेतां आणखी जागा खरेदी करणे आवश्यक होणार आहे. भक्तांच्या
इच्छेस अनुसरून तूर्त आम्ही २० खोल्या मंदिरासमोर बांधण्याचे ठरविले आहे व हे
काम लवकरच सुरु होईल. अर्थात् वरील कामास सुमारे ६५ हजार रुपये खर्च येईल
व तो भक्तगणांच्या सहकार्यानं व बाबांचे इच्छेनुरूप पूर्ण होईल असा आत्मविश्वास
वाटतो. भक्तांकडून इमारत फंडाकरितां येणारा पैसा या कामी उपयोगात आणला
जातो; परंतु जर इमारत फंड कमी पडला तर श्री बाबांचे भक्तांस इमारत फंडास
मदत करण्याबद्दल विनंति केल्यास अयोग्य ढरणार नाहीं, असें आम्हांला वाटते.

संस्थानने साईंनाथ हायस्कूलची इमारत चाळू सालीं बांधून दिलेली आहे व व त्यावरही जबळ जवळ ६० हजार रुपये खर्च झाला आहे. सन १९६२ सालामध्ये भक्तांच्या वाजवी सोई करण्याकरितां हॉस्पिटल, मॅटर्निटी वार्ड, औटवर्ड सेकशन वरैरे करणे अत्यावश्यक झाले आहे. हल्ळींची डिस्पेन्सरीची इमारत अपुरी पडत असल्यामुळे इमारत बांधणे व दवाखान्यास लागणाऱ्या आनुषंगिक गोष्टी करणे अपरिहार्य आहे.

तरी साईभक्तांच्या सोईकरितां एक २० बिठान्यांचे (Twenty Beds Hospital) बांधणे जरुर आहे. यांस श्री बाबांचे सर्वं भक्त आपल्या इच्छेनुसार मदत करतील अशी इच्छा प्रगट करून श्री बाबांचे चरणीं प्रार्थना की,

सर्वे सुखिनः सन्तु । सर्वे सन्तु निरामयाः ॥

सर्वे भद्राणी पश्यन्तु । न किञ्चत् दुःखमानुयात् ॥

—संपादक

त्यावांची टीटा

***** संकलक : आमचे प्रतिनिधि *****

श्री साईबाबापाशी ज्यांचा प्रत्यक्ष संबंध आला ते खरोखर भाग्यवान् व धन्य होत. किती लोकांना त्यांनी रोगमुक्त व संकटमुक्त केले आहे याची गणति कोणालाहि करतां येणार नाही.

एकदां बाबांचा एक नोकर आणि इतर कांहीं पांच जणांना ताळका मॅजिस्ट्रेटनीं फौजदारीमध्ये कारावासाची शिक्षा दिली. खटल्यांत त्यांच्या गुन्ह्यासंबंधीं प्रत्यक्ष पुरावा पुष्कळच होता. आणि त्यावरच मॅजिस्ट्रेटचा निकाल लागला होता. तश आणि अनुभवी वकिलांनासुद्धां ती केस अपील करण्यास योग्य वाटत नव्हती. पण बाबांजवळ हें प्रकरण गेले असतां त्यांनी सांगितले 'भाऊ (रा. ब. धुमाळ, नाशिक) कडे जा.' श्री. धुमाळांनी सुद्धां ते कागदंपत्र पाहिल्यावर थोडी निराशाच व्यक्त केली. पण बाबांची आशा आहे असे कल्याचावर त्यांनी केस हाती घेतली आणि नगरच्या डि. मॅजिस्ट्रेटकडे अपील गुदरले. एकंदर एकीकत ऐकून डि. मॅजिस्ट्रेटहि म्हणाले की इतके साक्षीदार आहेत त्या अर्थी ही केस तर फार भक्तम आहे.

श्री. धुमाळ : साक्षीदारांची नुसती संख्याच हा कांहीं सत्यपणाचा निकष नव्हे. आणि त्यांत शिर्डीसारखे तर नाठाळ गांव, साक्षीदारांस काय तोटा ?

मॅजिस्ट्रेट : तुम्हांला असे वाटते ?

श्री. धुमाळ : वाटतेंच काय ? मला प्रत्यक्ष त्या गोष्टीची मागिहती आहे.

डि. मॅजिस्ट्रेट साहेबांनी अपीलाचे कागद एकदम हाती घेतले आणि फिर्याद किंवा सरकारी वकील वगैरे कोणासही नोटीस न काढतां "निर्दोष" असा निकाल देऊन टाकला. आणि साईबाबा हे कोण आहेत, हिंदु की मुसलमान, त्यांची शिकवण काय वगैरे बाबर्तीत श्री. धुमाळ यांच्याशीं चर्चा करू लागले.

श्री. धुमाळ शिर्डीस येऊन पोहोचण्याच्या आर्धींच बाबांनीं एका दुःखद समशान यात्रेस निघालेल्या कांहीं भक्तांस आपल्याजवळ बोलावून घेतले आणि सांगितलं "पहा आतां थोड्याच वेळांत तुम्हाला एक चमत्कार दिसेल." ती मंडळी तेंझे फार वेळ थांबू शकली नाही. पण थोड्या वेळाने वकीलसाहेब आल्यावर त्यांनी खटल्याचा निकाल सांगतांच बाबांनीं म्हटलेल्या चमत्काराचा त्यांना उलगडा झाला.

वर दिलेला अनुभव पुष्कळशा चिकित्सकांस मन रोकण्याच्या हिमापृष्ठिज्ञामआदि प्रकारांधैकींच एक भासू शकेल. पण जिथें या प्रकारच्या चिकित्सेसही वाव नाही असा एक प्रसंग खालीं देतो.

डॉ. चिदंबरम् पिले या बाबांच्या एकनिष्ठ भक्तास नारूचा विकार होता. त्यानें ते इतके त्रासले कीं शेवटीं त्यानीं बाबास निरोप पाठविला “जे काय माझे भोग असतील त्यांचा या दुखण्यांतच अंत होण्यापेक्षां त्याकरितां आणखी १० जन्म जरी घ्यावे लागले तरी मींते घेईन पण हें दुखणे दूर करा.” बाबानीं सांगितलें “१० जन्मांची मुळींच आवश्यकता नाही. जगांत असे सत्पुरुषही आहेत कीं, जे दुम्हाला १० दिवसांत बेरे करतील.” बाबानीं त्याना आपल्याकडे बोलावून घेतलें आणि मशिदींत निजकून ठेविलें व सांगितलें कीं एक कावळा घेईल आणि या जखमेवर चौंच मारील कीं संपलें तुमचें दुःख. दुसऱ्याच दिवशीं अबदुल नांवाचा एक बाबांचा भक्त त्या ठिकाणीं आला. तो येतांच “माझा कावळा आला” असें बाबानीं उद्दार काढले. मशिदींतील दिवे वगैरे साफ करीत असतां अचानक अबदुलचा पाय डॉ. पिले यांच्या दुखत्या पायावर पडला. डॉ. पिले दुखण्यानें एकदम कळवळले पण त्यांचे हे ऑपरेशन मात्र यशस्वी ठरलें. अचानक जंखम दाबली गेल्यामुळे त्यांतील पू व नारूचे किडे वगैरे सर्व निघून साफ झाले व थोड्याच दिवसांत डॉ. पिले साफ बेरे झाले. या ऑपरेशनमध्ये कावळ्याच्या (अबदुलच्या) पायाचा उपयोग झाला असें मानलें तसी त्याच्या मनाचा मात्र कांहीं संबंध नव्हता.

आतां बाबांचे लोकांना वरें करण्याचे आणखी कांहीं अजब नमुने आपण पाहूँ. नुसते डोक्यावर हात ठेवूनच आंधक्यांना हष्टि दिल्याच्या पुष्कळ यहुदी संतांच्या गोष्टी आपण वाचल्याच असतील. शिर्डीच्या या संतानेही पुष्कळदां असेच अनुभव आणून दिले आहेत. श्री. विहळ यशवंत देशपांडे यांचे आजोबांना २५ वर्षांपासून डोक्यांनी कांहीं दिसत नव्हतें, त्यांची बाबांवर भक्ती असे, बाबांच्या पायांवर डोके ठेवतांना मोठ्या दुःखानें ते म्हणाले “मला कांहीं दिसत नाहीं.”

बाबा:—नाहीं, तुम्हाला दिसेल.

असें म्हणून बाबांनीं त्याचे डोक्यावरून हात फिरवला आणि त्यांना एकदम दृष्टि प्राप्त झाली. आणि डोक्यांतून आनंदाश्रु आले. मग शिर्डीहून सुंबईस ते एकटेच कुणाच्याहि मदतीशिवाय परत गेले हें सांगितलें पाहिजे काय?

हात लावून रोग बरें करण्याची ही कला सर्वश्रुत आहे. पण बाबांच्या बाबतीत त्यांची ही कला त्यांच्यासारखीच अगम्य म्हटली पाहिजे.

नागपूरचे श्रीमंत बुद्धी हे शिर्डीस असतां त्यांना कॉलरा झाला. त्यांना फार तहान लागे. डॉ. घिल्यांनी बाबांचा सल्ला घेतला. बाबांनी बदाम वगैरेचा दुधसाखरेत

तयार केलेला काढा देण्यास सांगितलें. वास्तविक पाश्चात्य किंवा पौर्वात्य कोणत्याही वैद्यक शास्त्रानुसार कॉलन्याच्या आजाच्यास हें पेय घातक ठरणारें होतें. पण बाबां-वरत्या अनुपम श्रद्धेमुळे तें दिलें. आणि त्यानें श्री. बुटी यांचा कॉलराही बरा झाला.

श्री. काका महाजनाना ढाळ लागले होते. मध्यिदीसमोरील मंडपांत ते असतांना बाबा एकदम रागानें त्यांच्यावर ओरडले. इतर सर्व पकून गेले आणि काकाही ओलं लागले असतां बाबा आले आणि त्यांना खाली वसाविलें. बाबांच्या भीतीनें पकून गेलेल्यांतून एकजण काहीं भुईमुगाचे दाणे तसेच सोडून गेला होता. बाबांनी ते दाणे काकांना खावयास लाविले आणि पाणी पाजले. वास्तविक वैद्यकशास्त्रदृष्ट्या असें करणे म्हणजे त्यांचे ढाळ आणखी वाढविष्याप्रमाणेंच होते. पण काकांच्या बाबतींत मात्र ढाळ बंद झाले. दुसराही एक बुद्धीला कुंठित करणारा प्रसंग असा आहे. एका मनुष्याला अधूनमधून ताप येत असें. त्यानें बाबांचा सहळा घेतला. बाबा म्हणाले, “थोडा दहीभात घे, त्या मंदिरांत जा. तेथें एक काळा कुत्रा दिसेल त्याला तो देऊन टाक.” माणसानें बाबांच्या आशेप्रमाणे केले. आणि तो साफ बरा झाला.

भीमाजी या नांवाचा एक मनुष्य छातीच्या विकारापासून -बहुतेक क्षयच-वरेच वर्षांचा आजारी होता. त्याला श्री. शाम यांनी बाबांकडे आणले. बाबांनीं सांगितले “पूर्व जन्मीं चोरी केल्याचें हें फळ आहे.” असें म्हणून त्याला बरें करण्याचें प्रथम नाकारले, पण तो मनुष्य दीन होऊन म्हणाला: “बाबा, मी शरणागत आहे. तुमच्यादिवाय मला आसरा नाहीं” बाबांना दया आली. ते म्हणाले, “बरे, तू चिंता सोड. तुझे पूर्व भोग तूं शिर्डीस पाय ठेवतांच संपले. मशिदीच्या पायन्या चढतां चढतां दुःखाचें सुख होत जातें. आणि दीन भाग्यवान होत असतात. तो फकीर (बाबांचे गुरु) फार दयाळू आहे. तो तुला बरें करील, तो सर्वोक्तर दया करितो” बाबांनीं चावडींतच त्याला ठेवून घेतले आणि स्वप्नास्वप्नानींच त्याला बरें केले. पहिल्या स्वप्नांत हें दाखविले की, तो लहान असतांना आपला धडा नीट न केल्यामुळे शिक्षकानें त्याला कडक शिक्षा केली आहे आणि दुसऱ्यांत छातीवरून एक मोठा रोलर फिरविला जात आहे आणि त्यापासून त्याला अत्यंत दुःख होत आहे असें दाखविले. या मानसिक व सूक्ष्म शरीरभोगांनीं त्याच्या पूर्वकर्मांचा पूर्ण नाश झाला आणि तो साफ वरा होऊन घर्या गेला.

ज्ञानेश्वरीची काव्य-संपदा

लेखक : प्रा. आवासाहृष्ट शेष्ठ्ये

प्रा. वि. गो. ऊर्फ आवासाहेब शेष्ये यांनीं श्रीज्ञानेश्वरीचा सखोल अभ्यास केला असून ते मराठीतील एक नामवंत लेखक आहेत. ज्ञानेश्वरीवर आजवर अनेक विचारवंतांनी लिहिलें आहे व पुढेही लिहिलें जाईल. प्रा. शेष्ये यांनीं सर्वांपेक्षां वेगळीच बाजू घेऊन तिच्यांतील काव्यमौक्तिके निवडून तीं सुलभ सोप्या भाषेत वाचकांपुढे ठेविलीं आहेत. हा ग्रंथ आपल्या उतारवयांत त्यांनीं नुकताच लिहून पूर्ण केला असून तो प्रसिद्धीच्या मार्गावर आहे. त्या ग्रंथाचा हा प्रास्ताविक भाग आहे.

महाभारत आणि रामायण हे दोन ग्रंथ म्हणजे आम्हां भारतवासायांना आर्य संस्कृतीचें या भारतांतील प्राचीन उज्ज्वल स्वरूप दाखविणारा ब्रह्मोल असा वाढ्यीन ठेवा होय ! पैकी, महाभारत हा व्यासमुनींनी दिलेला, आणि रामायण हा वाल्मीकि मुनींनी !

महाभारतांतील भीष्मपर्वात व्यासांनी कौरव-पांडव युद्धाचे वर्णन केले आहे. युद्धास आरंभ होण्यापूर्वी, उभय पक्षांची सैन्ये कुरुक्षेत्रांत रणांगणावर उभी ठाकली. अर्जुनाचे सारथी भगवान श्रीकृष्ण होते. त्यांनी त्याचा रथ दोन्ही सैन्याच्या मध्यभागी उभा करतांच, आणि कौरव सैन्याकडे एकवार नजर टाकतांच, आयत्यावेळी अर्जुन गालितधैर्य झाला—तो पराभवाच्या भीतीनें नव्हें!— तर, आपल्याच दायादांशी युद्ध करून त्यांचा संहार करणे हा धर्म की अधर्म?— या व्यामोहानें! अशा ऐन मोक्याच्या वेळीं, या युद्ध प्रसंगीं, आपल्या शिष्याला कार्यप्रवण करण्यासाठीं भगवंतांनी जो उपदेश केला,—त्या कृष्णार्जुन संवादाचे सातशे श्लोक व अठरा अध्याय, भीष्म-पर्वात आहेत, त्यालाच भगवद्गीता असें म्हणतात!

ही गीता म्हणजे सर्व उपनिषदांचें सार असून ती सर्वांना म्हणजेच ‘लिया वैश्यास्तथा शूद्राः’ यांनाही सर्वांना सारखी मोक्ष फलदायी आहे, या तात्त्विक सिद्धांताचा पहिला पुकारा याच धर्मग्रंथानें केला, आणि वर्णवर्चस्वाच्या वा लिंग भेदाच्या कल्पनेनें मोक्षाचे दरवाजे तोंवर ज्यांना बंद होते, त्या सर्वांनाच ते उघडे केले. आणि त्यामुळेच, खिस्ती समाजाला जसें बायबल, मुस्लीम जमार्तीना जसें कुराण, अगदी तेंच स्थान, गीता या धर्मग्रंथाला हिंदू धर्मांत मिळालें आहे; आणि हेंच या ग्रंथांचे वैशिष्ट्य आहे !

व्यासमुनींनीं गीता लिहिली, ती मुळांत संस्कृत भाषेत, आणि गीतेकर आद्य शंकराचार्यांनीं व तदनंतर इतरांनीं जीं भाष्ये लिहिलीं तीही संस्कृतांतच. इ. स. १२९० मध्ये ज्ञानी ज्ञानदेवांनीं क्याच्या अठराव्या वर्षी नेवासें येथील महालसेच्या देवालयांत बसून ज्ञानेश्वरी लिहिली तोंकर मराठींत एकहि गीतार्थदीपिका नव्हती. संतवाङ्मयाच्या कालखंडांतच, दोन दीपिका झाल्या. पहिली ही ज्ञानेश्वरांची भावार्थदीपिका आणि दुसरी वामनपंडितांची यथार्थदीपिका. भावार्थदीपिका हीच ज्ञानेश्वरी !

ज्ञानेश्वरीचें महत्व तत्त्वज्ञान आणि काव्य या दोन्ही दृष्टींनीं आहे. गीतेचें तत्त्वज्ञान मराठी भाषेत सुबोध सांगणे, हाच ज्ञानेश्वरीचा प्रधान हेतू असला, तरोहि तींत स्वतंत्र विवेचन आहे, आणि मूळ व्यासोक्तींत न आढळणाऱ्या पण स्पष्टीकरणार्थ विखुरलेल्या उपमा उत्प्रेक्षा रूपकादि काव्यकल्पना विपुल आहेत ! इतके घरगुती कौटुंबिक आणि व्यवहारी दृष्टांत दाखले तींत दिलें आहेत कीं ज्ञानेश्वरी ही केवळ गीतेची अर्थबोधक टीकाच नव्हे तर ती स्वतंत्र काव्यही आहे, लोकमान्य ठिळकानींही आपल्या गीतारहस्य ग्रंथांत, याच मताचा पुरस्कार केला आहे. ते लिहितात, ‘गीतेचा अर्थ अनेक उपमा दृष्टांतांनीं फुलवून सांगण्याची ज्ञानेश्वरांची शैली असून... ज्ञानेश्वरी हा गीतेवरील एक स्वतंत्र काव्यग्रंथच मानला पाहिजे.’ आणि म्हणूनच ही काव्यसंपदा स्वतंत्र ग्रंथरूपानें संकलित करून ती मराठी वाचकांना सादर करण्याचा मी प्रयत्न केला आहे.

अध्यात्म विषय सामान्य बुद्धीच्या माणसाला कळायला कठीण; आणि म्हणूनच, तो समजावून देतांना तत्कालीन कविसंकेत तसेंच सर्व विज्ञान आणि व्यवहार हें ज्ञानेश्वरांनीं मोठ्या कौशल्यानें आपल्या कार्यास जुपेलें आहे ! त्यांनीं एखादें तत्व प्रतिपादन करतांना उत्प्रेक्षा, उपमा, दृष्टांत द्यायला सुरवात केली कीं एकामागून एक अशा प्रतिभालहरी बुद्धीवर जोरानें आदलतात कीं, कितीहि कठीण सिद्धांत असो, तो सामान्य बुद्धीला आकलन झालाच पाहिजे ! असा हा लोकार्थस्पष्टीकरणांत अगर स्वतंत्र निवेदनांत, बुद्धीचा आणि भावनेचा सुंदर मिलाफ-प्रज्ञेचा आणि प्रतिभेचा सुंदर वाञ्छिलास ज्ञानगंगा आणि काव्यगंगा यांचा सुंदर संगम पहायला मिळतो ! हेंच तर ज्ञानेश्वरीचें वैशिष्ट्य आहे !! आणि याच दृष्टीनें विचार करतां एकनाथ महाराजांनीं ‘ज्ञानेश्वरीच्या पाठीं । जो ओवीं करील मराठी । तेणे अमृताचें ताटीं । जाण, नरोटी ठेविली ॥’ असे उद्गार काढावेत, यांत नवळ काय ?

साहित्याच्या दृष्टीनेंही या ग्रंथाची थोरवी अपूर्व आहे ! तसा साहित्यशास्त्राला धरूनच तो लिहावा, असाच महाराजांचा संकल्प होता. कारण, संस्कृतपेक्षांही त्यांत अधिक गोडी निर्माण करायला, वाक्यांतील अर्थाच्या भरीवपणाबरोबरच वाक्यरचनेतील रंजकता अधिक उपयुक्त ठरते. हें ओळखूनच महाराजांनीं नादमय सुंदर रसाळ शब्द आणि अक्षरे जुळविष्याचें योजिले, अध्याय १३ मध्ये महाराज लिहितात गीतेतील श्रीकृष्ण-अर्जुन संवाद मराठी भाषेत ओवी छंदानें सांगतांना मी शांतिरस असां

आठवीन की तो 'श्रृंगाराच्या माथां | पाय ठेवी |' (ओ., ११५६) ही देश भाषा, साहित्यालाही राबवील (साहित्यानें बोजावी). आणि आपल्या गोडीनें अमृतही, फिकें आडील. (ओ., ११५७) ! सारांश काय की हा ग्रंथ लिहितांना महाराजांना काव्याङ्कुरीच साहित्याचीही दृष्टि व. जाणीव होती, हें या अवतरणावरून स्पष्ट होत आहे.

ज्ञानेश्वरींतील प्रत्येक अध्यायांत, गीतेच्या श्लोकांचा अर्थ संपृष्ठ करणाऱ्या ओव्या
मुळ होण्यापूर्वीच्या—आरंभीच्या ओव्यांत तसेच श्लोकार्थ संपृष्ठ्यानंतर अखेरच्या ओव्यांत
स्वतंत्र निवेदन आहेच. पण मध्यां स्पष्टीकरणाच्या ओव्यांतही मूळ श्लोकार्थाशी अस-
ठिकाणी तर इतका सुदून गेलेला आढळतो, की हें विषयांतरच आहे, असें कुणा
बाब्चकाळा वाटलें तर नवल नाहीं, कारण. खुद महाराजांनाही, हा ग्रंथ लिहीत असतां
तरी पूर्ण जाणीव होती. उदाहरणार्थ अध्याय ५ ओवी ६६ पहा (ओते ज्ञानेश्वर
महाराजांना म्हणतात—असें स्वतः महाराज लिहितात.)—

‘हा असो’ अतिप्रसंगु (विषयांतर)। न संडी वा कथा लागु। होईल श्लोक संसर्गती भंगु म्हणउनिया। याचा भावार्थ असा-श्रोते म्हणतात-अहो, आतां हे विषयांतर पुरें करा. कथेचा संबंध सोडू नका. कारण त्यायोगे श्लोकार्थाचा संबंध कुट्टेल.’ इत्यादि असें उल्लेख अनेक जागी आहेत. आणि याच अशा स्वतंत्र निंवेदनांत विपुल काढ्य आहे! डोळे दिपून जातील इतका प्रज्ञा-प्रतिभा विलास आहे!

आणि म्हणूनच अत्यंत महत्वाची व नवलाची गोष्ट अशी की नेवासें येथे महालसेच्या देवालयांत बसून शानेश्वरांनी शानेश्वरी लिहिली, तेव्हां ते वयानें विशीच्या आंत होते—आणि हा काळही जातिबहिष्कृत म्हणून समाजाच्या बाहेर गेलेला होता. असें असतांहि त्यांनी आपल्या ग्रंथांत जें अनेक कौटुंबिक व्यावहारिक आणि सामाजिक दृष्टांत दाखले दिलें आहेत, ते त्यांनी कुठें कधीं पाहिलें, कसे अनुभवले ? हें एक कोडेंच आहे. आणि या ग्रंथाच्या अखेरच्या उपसंहारांत त्यांनी त्याचें स्पष्टीकरण करण्याचा प्रयत्न केला आहे—पण तेथें त्यांनी एक आत्मकबुलीहि दिली आहे. ते म्हणतात मी कुठें विशेष अध्ययन केलें नाहीं वा श्रवणहि केलें नाहीं. मग ग्रंथ लिहिण्याची योग्यता कुठून येणार ? तसेच शब्दरचना कशी करावी व त्याचा अर्थ सुओध कसा करावा ? फार काय पण शब्दालंकार कशास म्हणतात ? यापैकी मला कांही माहिती नाहीं. तरीहि कळसुत्री बाहुली जशी सूत्रधारानें हालविल्याप्रमाणें हालते तद्वत् भाङ्या सद्गुरुंनीं मङ्या मस्तकावर हात ठेवून मला जी प्रेरणा व स्फुरिं दिली, त्या गुरुमाऊलीच्या प्रसादानें मी जें बोलत गेलों तो हा ग्रंथ !

महाराजांनी आपले वडील बंधु निवृत्तिनाथ यांच्यापासून गुरुपदेश घेतला होता. म्हणजे त्यांचे बंधु हेच त्यांचे सदगुरु, आणि ते नाथ संप्रदायापैकी होते. त्यांचे वडील यांनी संन्यास घेतेवेळी श्रीपादस्वामीसारख्या काशीच्या विद्वान ब्राह्मणाचा-अनुग्रह

वेतला असतां ज्ञानेश्वरांनी नाथ पंथ कां स्वीकारला ? संन्यासाश्रमांतून पुनश्च गृहस्था-
श्रमांत आल्यावर झालेली ही भावंडे - निवृत्ति, ज्ञानदेव, सोपानदेव व मुक्ताबाई
ही पतित अतएव शूद्र. मौजीबंधन नाही. बहीण मुक्ताबाई हिला प्रायश्चित्तादि-
मार्ग मोकळा नव्हता. आपल्याबरोबर हिलाहि वेतां येईल, आणि हिच्याहि
देहाचें सार्थक साधेल असा हा नाथ पंथच स्वीकारणे त्यांना अवश्य झाले. मत्स्येन्द्रिनाथ
व गोरखनाथ यांच्या गुरुपरंपरेतील गहिनीनाथांचा अनुग्रह निवृत्तीनाथांनी वेतला
आणि त्याच्याकडून इतर भावंडांनीहि - एवंच, निवृत्तिनाथ हैं ज्ञानदेवांचे गुरु-
त्यांच्या प्रेरणेला आणि स्फुर्तीलाच या ग्रंथ निर्मितीचें सारे श्रेय महाराजांनी दिलें
असून ज्ञानेश्वरींत अनेक ठिकाणी त्यांच्याबद्दल आदराचे व गौरवाचें शब्द त्यांनीं
काढले आहेत. महाराजांचें वरील स्पष्टीकरण विचारांत घेऊनहि म्हणतां येईल कीं
ही एका जन्माची तपस्या नसून हा बहुमोल ग्रंथ म्हणजे याच कायीसाठीं जन्म
वेतलेल्या एका सिद्ध तपस्व्याचें हैं उत्स्फूर्त बोल होत ! हैं बोल उत्स्फूर्त आहेत. असें
मी कां म्हणतों, या माझ्या विधानाच्या समर्थनार्थ उपसंहारांत महाराजानी तपशीलवार
दिलेल्या निवेदनाचा संक्षिप्त उतारा वाचकांच्या माहितीसाठीं खालीं देत आहे.

महाराज म्हणतात - (उपसंहार, अ. १८ चे शेवटीं, ओवी १६५८-१८१०)

‘गीता ही सातशें लोकांनी वर्णिलेली साक्षात् भगवती देवीच आहे. या देवीनें
मोहरूप महिषासुरासं मारून ही आनंदाप्रत पावली आहे, म्हणून या गीतारूप देवीचा
जो कायावाचा मनें करून सेवक होईल. तो आनंदरूप साम्राज्याचा सम्राट होईल. गीतेचें
हे सातशें क्लोक नसून ते अज्ञानरूप अंधकाराला जिंकणारे सातशें सूर्यच होत ! किंवा
ही कमलेंच आहेत आणि त्यांचा गंध घेणारे भाग्यवान संत हे भ्रमरच होत !...
सारांश, क्रामधेनूत दुभती कीं आटलेली, दिव्यांत अगोदरचा कीं मागचा, अमृत-
समुद्र खोल कीं उथल, असें म्हणतां येत नाहीं-कारण, सर्वांची फलश्रुति एकच-तद्वत
गीतेच्या सातशें क्लोकांत पंहिला कीं शेवटला, हैं म्हणतां येत नाहीं !.. जसा पूर्ण
कलायुक्त चंद्र चक्कोराच्या निमित्तानें प्रकाशित होऊन तिन्हीं लोकांना प्रकाश देतो,
अथवा गौतमाच्या निमित्तानें कळिकाळरूपी ज्वरानें पीडित झालेल्या जीवांच्या
दोषांची निवृत्ति होण्याकरतां श्रीशंकरांनी गंगा या मृत्युलोकीं पाठवून दिली, तद्वत
पार्थरूपी तत्साचें निमित्त करून श्रीकृष्णरूपी गाईनें, हे गीतारूपी दूध देऊन सर्व
जगाला संतोषित केलें आहे. . शिवाय, गीतेतील श्रीकृष्ण-अर्जुन संवाद व्यासमुनीनीं
करतां येतील तितके सुलभ केलें आहेत. शब्दानें जें कळायचें नाहीं त्याचे अनुष्टुप
छंद करून स्त्रीं-शूद्र आदि सर्वांच्या बुद्धीला तें सुलभ करून ठेवलें आहे. स्वाती
नक्षत्राच्या पाण्यापासून जर मोर्तीं उत्पन्न झाली नसतीं, तर स्त्रियांचीं अंगे, कशानें
शोभिवंत झालीं असतीं ? नादब्रह्म जर वाचांत आलें नसतें तर नाद आपल्यास कसा
कळला असता ? फुलें जर नसतीं तर वास कसा घेतां आला असता ? पक्कान्नांत जर
गोडी नसती तर ती जिभेला कशी प्राप्त झाली असती ? आसासा जर नसता तर

डोळ्यांना आपलें रुप कर्से पहातां आलें असते ? तद्वत् व्यासांनीं जर हे उत्तम लोक केले नसते तर ते कुणालाहो जाणतां आले नसते. त्या दृष्टीने सर्व जगतावर त्यांचा उपकार झाला आहे...आणि आतां तोच गीतार्थ मी व्यासांच्या पावलावर पाऊल टाकून शुद्ध मराठी भाषेत ऐकण्याजोगा केला आहे ! ज्या गीतार्थाचे यथार्थ वर्णन करायला व्यासांचे देखील ज्ञान सादृश्यक होते त्या गीतेचे मीं एका रंकाने हें व्याख्यान केले आहे. पण गीतारूप इश्वर अत्यंत उदार आहे—महणून व्यासांच्या भाषणरूपी पुष्पमाला तो धारण करतो, आणि आमच्या सारख्या गरीबांच्याही दुवों कुरांला नाहीं म्हणत नाहीं ! पंख फुटतात न फुटतात, अशा पाखराला जरी उडतां आलें नाहीं तरी ते आकाशांतच रहाते, आणि सर्व गगनाचे आक्रमण करणारा गरुडही त्याच आकाशांत रहातो !—राजहंसाची गति सर्व जगतांत उत्तम असली, महणून दुसऱ्या कुणी चालूं नये कीं काय ?—समुद्राच्या विस्ताराप्रमाणे त्यांत आकाशाचे प्रतिबिंब मोठे दिसते, पण तें डबक्यांतही डबक्याच्या मानाने दिसतेच !—तद्वत् व्यासादिकांनीं या ग्रंथाचा विचार करावा, आणि आम्हीं स्वस्थ बसावें, हे सयुक्तिक ठरेल कां ?—ज्या समुद्रामध्ये मंदाचलासारखे महान महान जलचर वास करतात, त्यांचे वैभव पाहून लहान लहान माशांनीं तेथें राहुंच नये कीं काय ? या दृष्टीने आम्हीं प्राकृत जनांनीं गीतेचे देशी भाषेत वर्णन केलें, हे अयोग्य आहे, असे कर्से म्हणतां येईल ? शिवाय ब्राप पुढे चालला आहे, आणि मुलगा मार्गून त्याच मार्गाने पावले टाकीत आहे तर ज्या स्थानाला बाप पोंचले त्याच स्थानाला तोहि पोंचू शकणार नाहीं काय ? आणि या दृष्टीने विचार करतां ईशकृपेने समर्थ सद्गुरु निवृत्तिनाथ माझ्या अंतःकरणांत शिरून वास करीत आहेत. त्या मला, व्यासांनीं लिहिलेली ही गीता मराठी भाषेत सांगण्याचे सामर्थ्य प्राप्त झालें तर त्यांत आश्र्य तें काय ? श्री गुरुच्या नांवाने डोंगरावर द्रोणाचार्याची मातीची मूर्ति स्थापून व त्यांची सेवा करून एकलव्य कोळ्याने आपल्या विद्येची कीर्ति त्रिजगतांत सर्वमान्य करून घेतली ना ? मग मी तर गीताव्याख्यान करण्याविषयां उत्सुक !—आणि शिवाय जो दृष्टीने अवलोकन केल्यावरोवर शिष्यास आपलें स्वरूप देतो असा पाठीराखा सद्गुरु सतत सहाय्य करण्यासाठीं पाठीमार्गे उभा ! मग मला काय कमी आहे ? माझ्या तोङ्नुन निघणारे नवे स्वासोङ्गास देखील प्रबंध होतील. कारण, श्रीगुरुच्या कृपेने काय होणार नाहीं ? याकरितां मी गीतेचा अर्थबोध मराठीत लोकांना सहज समजेल इतका सोपा करून सांगू शकेन असा मला आत्मविश्वास वाटतो. आवाल वृद्धांना सुद्धां समजेल अशा ओवीछंदाने हा ग्रंथ लिहिला असून सर्व ब्रह्मरसाने भरलेल्या अशा अक्षरांची योजना केली आहे. आपल्या शक्तीने चतुर चक्रोरपक्षी चंद्राच्या अमृताचा जसा उपभोग घेतात, तसा सर्वांना घेतां येत नाहीं. तरी चांदण्याचा उपभोग सर्वांना मिळतोच ? तद्वत् या अध्यात्म शास्त्रापासून जितेंद्रिय पुरुष जे अधिकारी आहेत त्यांना खरा आनंद प्राप्त होईलच पण इतर लोकांनाही वाणीच्या

सौंदर्यपासून सुख काय कमी मिळेल ? एवंच अखिल जगाला उपयुक्त असा हा ग्रंथ-
या ग्रंथाच्या निर्भितीच्या यशाचा लाभ मला प्राप्त झाला तो माझे परात्पर गुरु
निवृत्तिनाथ यांच्या कृपेमुळेच ! प्रेरणेमुळेच ! त्यांनी दिलेल्या स्फूर्तीमुळेच !! एव्ही
मी या विषयाचें अध्ययन केले नाहीं, वा कांहीं श्रवणही केले नाहीं ! मग ग्रंथ
लिहिण्याची योग्यता कोटून येणार ? शब्दरचना कशी करावी ? व त्याचा अर्थ सुबोध
कसा असावा तसेच काव्यविष्कार वा शब्दविष्कार कझाला म्हणतात हेही मला फार
नीटसे माहिती नाहीं ! कळसुत्री बाहुली जशी सूत्रधारानें हालविल्याप्रमाणे हालते, तसेच
माझ्या सद्गुरुंनीं जै जै माझ्या अंतःकरणांत प्रकाशित केलें तें तें मी बोलत गेलो—
आणि माझे बोल टिपून वेण्यांत आले, तोच हा ग्रंथ—तेहां हा ग्रंथ माझा नसून,
हे खरे ऐश्वर्य, माझे सद्गुरु निवृत्तिनाथ यांचें आहे—त्यांच्याच कृपेचें हें वैभव आहे !
कारण, एव्हीं सर्व पृथ्वी निव्वळ सोन्याची करतां येईल, सात समुद्र अमृतानेहि
भरणे सोपें जाईल, तान्यांना चंद्र करणे कठीण जाणार नाहीं, कल्पतरुचेहि बाग लावणे
कठीण जाणार नाहीं—या सर्व अर्धाचे मर्म गुरुप्रसादाशिवाय समजायचें नाही ! तो
अर्थ मी मुका असूनहि गुरुच्या कृपेने मराठीत अशा रीतीने केला आहे कीं, तो सर्व
लोकांना ढोळ्यांनी दिसावा, कानांनी कळवा ! हें सर्व माझ्या सद्गुरुच्या—निवृत्तिनाथ
महाराजांच्या कृपाप्रसादाचेंच फळ आहे ! उँ तत्सत !”

आकांक्षा ताप्यात् ठेव

या जगांत मला अमूक गोष्टी करावयाच्या आहेत; किंवा मला अमूक व्हावयाचे आहे अशा प्रकारच्या आकांक्षा बाळगून त्यांच्या मार्गे लागण्याची कांहीं जरुरी नाही. पूर्वसंचितानुसार जें घडायचे तें घडणारत्त. जें भोगणे तुझ्या बाट्यास आले असेल तें शांत चित्तानें भोग. आणखी नव्या इच्छा आकांक्षा उभ्या करूं नकोस. मला जगाचे भले करायचे आहे, मला अमूक अमूक सिद्धि संपादन करायच्या आहेत. अशा इच्छा बाळगून आयुष्यभर घडपड करशील तर जन्ममरणाचा तुझ्या मागचा फरा कधीहि चुकणार नाही. आज तुझ्या बाट्याला जें करायचे आले असेल तें आनंदानें व कसोशीने कर. भगवंताची सदैव आठवण ठेव. त्याचे चिंतन करीत रहा. मला मान मिळाला पाहिजे, मला लोकांनी चांगले म्हटले पाहिजे; मला पुढारीपण करावयाचे आहे असल्या विचारांत गुरफटून जाऊं नकोस व आपले ध्येय विसरूं नकोस. तुझ्यामुळे कोणाचेही अहून राहिलेले नाही. जगाचे व्यवहार चालू आहेत. त्यांची चिंता तूं वाहूं नकोस. तुझ्या सामर्थ्याचा अंदाज घे आणि त्याप्रमाणे वाग. उगाच भलत्या उड्या मारण्यांत कोणता घें फायदा? मन उचंबळ व अस्थीर होऊं देऊं नकोस. मन सदासर्व-काळ शांत राहील, आनंदांत राहील, स्वानंदांत राहील असें वर्तन ठेव. तुझ्याकहून स्वतःसाठी व दुसऱ्यासाठी जें कांहीं करतां येईल तें कर. परंतु मन भगमगीत, दुश्खांत किंवा व्यापांत गुंतवूं नकोस.

श्रीगुरुग्रन्थांतील नामदेवांची वाणी

A decorative horizontal border at the bottom of the page, featuring a repeating pattern of stylized, swirling scrollwork or floral motifs.

अनुवादक : गणेश विष्णु कविटकर, एम्. ए.

٨٩

सुलतानानें पृच्छा केली, ‘ऐक रे नामदेवा ! तो राम तुझ्या कसा कामाला येतो ते पाहूं ?’ (असें म्हणून) सुलतानानें नामदेवाला बांधून टाकले व तो म्हणाला, ‘तुझा हरिविद्धु मला पाहूं दे.’ मेलेली गाय जिवंत करून दे नाहींतर जागच्या जागी तुझें मस्तक घडापासून वेगळे करीन. नामदेव म्हणाले : ‘बादशहा ! असें कर्से होईल ? मेलेले कोणाला हि जिवंत करतां येणार नाहीं ! माझ्या करण्यानें कांही होणार नाही. राम जे करील तेच होईल !’ हे ऐकून बादशहा अहंकारास येटला. त्यानें हत्तीला चमकावून नामदेवांच्या अंगावर सोडून दिले ! (हे पाहून) नामदेवांची आई रँडू लागली. ती (नामदेवाला) म्हणाली, ‘रामाला ‘रामाला सोडून खुदाची भक्ति कां करीत नाहींस ? नामदेवांनी उत्तर दिले, मी तुझा मुलगा नाहीं आणि तू माझी आई नाहींस ! मी पडेपर्यंत हरिगुणगान करीत राहणार ! त्या हत्तीनें सोंडेने नामदेवावर प्रहार केला. नामदेव श्रीहरीच्या कृपेनेच वांचला. हे पाहून बादशहा म्हणाला, काजी मुळा मला सलाम करतात परंतु या हिंदूनें माझा अपमान केला आहे.’ लोक म्हणाले, ‘हे बादशहा ! आमची विनंति ऐका. नामदेवाच्या भारंभार सोने घेऊन त्याला सोडून द्या.’ बादशहानें उत्तर केले, ‘मी अशी मालमत्ता घेईन तर मला दुर्गंति प्राप्त होईल. स्वघर्मपालन सोडून मी संपत्तीचा संग्रह करू काय ? पायांत बेडी आणि हातांत टाळ घेऊन नामदेव श्रीगोपालाचे गुणगान करीत होते. ते म्हणाले, ‘गंगा यसुना उलट्या वाहूं लागतील तेव्हांच नामदेव हरिगुणगान करण्याचे बंद करील. याप्रमाणे व्हाच वेळ फुकट गेला तरीहि त्रिभुवनाचा स्वामी अजून रक्षणासाठी धांधून आला नाही, शेवटी पंखांचा फडत्कार झाला. गोपालकृष्ण गरुडावर बसून आले. आपल्या भक्तांचे रक्षण करण्यासाठी भगवान् गरुडावरोहण करून आले. देवराय म्हणाले, ’नामदेवा ! तू सांगत अंसशील तर ही घरणी इकडची तिकडे करतो, किंवा सांगशील तर ती वर उच्चलून घरतो किंवा म्हणत अंसशील तर ही मेलेली गाय जिवंत करून देतो. बोल सर्व लोकांना प्रत्यय येऊ दे. हा प्रकार सर्वजण पाहतील. नामदेवांनी ‘सेलं सेलं’ असें म्हटले. त्यांनी वासराला सोडून त्या मृत गाईची धार काढली आणि दुधानें भरलेले मडके बादशहापुढे घरले बादशहा महालांत जाऊन बसला. तो म्हणाला, ‘न घडणार ते आज घडून आले—अघाटित घटना घडून आली, काजी मुळामार्फत त्यानें वक्तव्य केले. ‘हे हिंदू ! मी तुझी गाय आहे. तुला बक्षिस देऊं ? नामदेव म्हणाले, बादशहा ऐक, देवानें हा कांहीं थोडासा प्रत्यय मला दाखविला आहे. ह्या प्रत्ययाचा तू हा अर्थ समज की तू

सत्यानें आणि शीलानें आचरण करावें. नामदेव सर्वत्र मरुम राहिलेला आहे. तमाम हिंदू मग नामदेवापार्शी गेले. जर आजच्या ह्यावेळीं गाई जिबंत झाली नसती तर नामदेवांची पत-सत्व-गेले असतें ! नामदेवांची कीर्ति जगात राहिली. ते भक्तजनांना घेऊन भवपार उद्दरून गेले. निंदकांच्या वाट्याला मात्र सर्व क्लेश व खेद आले. नारायण व नामदेव यामध्ये भेद नाही.

अपयशाला घावरुं नका !

अपयश वाट्याला आले तर येऊ द्या. त्यांत धावरायचे काय आहे? यश किंवा अपयश दोहोंपैकी काहीतरी एक वाट्यास यावयाचेच. अपयशाशिवाय जीवनांत गोडी येत नाही. जीवनांतील तें एक सौंदर्यस्थळ आहे. अयश ज्याच्या वाट्यास येत नाही त्याचे कसले आले आहे शुष्क जीवन? आयुष्यांत घडपड सतत हालचाल ही पाहिजेच, आणि अपयशाशिवाय ती होऊ शकत नाही. अपयश म्हणजे या जीवनांतील काय आहे तें! हातून चुका घडल्या. खुशाल घडू द्या. अपयश आले खुशाल येऊ द्या. आपल्या धेयाला अधिकाधिक चिकदून रहा. घुन्हां प्रयत्न करा. हजार वेळां प्रयत्न करा आणि त्या घडपडीत आनंद माना.

—स्वामी विवेकानंद

तुं कोण आहेस ?

दुसऱ्यांस दुःख देणारा, दुसऱ्यांची हिंसा करणारा तो धर्म कसला ? त्याला अधर्म याच नांवानें संबोधावै लागेल. तो तसला धर्म तुम्हांला मोक्षाप्रत केव्हांही घेऊन जाणार नाहीं. दुसऱ्यास सुखी करणे व दुसऱ्यास आनंद देणे यांतच आपला आनंद ने मुख सामावलेले आहे. जे दुसऱ्यास दुःख देतात ते दुःखी ज्ञाल्याशिवाय रहाणार नाहीं. क्षणिक सुख तें कसले आहे सुख ! माझा पंथ अमूक आहे, माझा धर्म अमूक आहे. याचा अभिमान बाळगुं नकोस. त्या जाळ्यांतून तूं बाहेर पड आणि एका भगवंताचे भजन कर. त्याला मिळविण्यासाठी झट, त्याच्या नावाचा सतत जप कर. नाना भोग तुझ्यामागें लागले आहेत. तूंच ते मागें लावून घेतले आहेत. त्यांचा आस्ते आस्ते निंग्रहपूर्वक त्याग कर. ते वाटतात सुखावह परंतु तेच तुझ्या दुःखाला कारण होणार आहेत, याची सदैव आठवण टेव. मनांत कोणत्याही प्रकारचे विकार येणार नाहीत, मन निर्विकार होईल यासाठीं शक्य ते प्रयत्न कर. मला अमव्यापासून सुख मिळेल अशी कल्पनाही मनांत आणु नकोस. सुख पदार्थ किंवा कोणीही माणूस देऊ शकते नाही. सुख ओत्मानंदांत आहे. तें तुझ्याच जवळ आहे. मग सुखासाठी बाहेर भटकण्याची काय बरे जरूरी ? तुझ्यामुळे दुसऱ्यांमा सुख लाभावै तूं सत्चित व आनंद आहेस. तेव्हां सञ्चिदानंद स्वरूपी असा जो तूं त्या तुला आनंद दुसरे कोण देणार ?

प्रार्थना

—श्रीरामकृष्ण परमहंस

श्रीरामकृष्ण परमहंस यांचीं बोधवचने म्हणजे उपनिषदांचें सार होय. श्री राजगोपालचारी यांनी त्यांच्या सौंदर्यात भर घातली असून त्यांचाच हा मराठी अनुवाद आहे.

भगवंता ! माझ्यासाठीं हें कर, माझ्यासाठीं तें कर, अशा विनवण्या त्याला वारंवार करीत बसणे ठीक नाही. आपण त्या फंदांत पडतां कामा नये. त्याएवजीं आपण म्हटले. पाहिजे कीं, भगवंता ! तुझ्या इच्छेप्रमाणे होऊ दे.’ आणि तेवढ्यावर समाधान मानून आपण त्याच्या प्रेरणेप्रमाणे वागले पाहिजे ईश्वराच्या इच्छेपुढे मान वाकविणे व त्याला सर्वस्वी शरण जाणे या भावनेचें महात्म्य प्रत्येक शर्मग्रंथांतून गाण्यांत आले आहे; परंतु माणसाचा स्वभाव पडला स्वार्थी, त्याला हें म्हणणे सहसा पटत नाही. त्या म्हणण्यानुसार वागायला तो तयार होत नाही. अनादि काळापासून आम्हीं याच धोरणानुसार वागत आहोत. देवापाशीं आमच्यासाठीं अमूक कर आणि तसुक कर अशा स्वरूपाचे आमचे अर्ज त्याच्या दरबारीं रजू होत आहेत ! आम्हीं तोंडानें मात्र म्हणत असतों कीं, सारें तुझ्या कृफेसुल्लै घडत आहे; हें सारें तुझेंच आहे. परंतु आमच्या अंतःकरणांत नाना प्रकारच्या लालसा धुडगूस घालीत असतात. मला हें मिळावें, तें मिळावें अशी इच्छा अंतःकरणांत नेहमीं वावरत असते. आणि भगवंतानें त्या इच्छा परिपूर्ण कराव्यात ही आपली मनिषा असते.

भगवंताच्या दरबारांतून सुटणारे हुक्कम समजणे सोरें नसतें. चांगले कोणतें आणि चाईट कोणतें, इष्ट कोणतें आणि अनिष्ट कोणतें हें समजण्याची आमच्यांत खरोखर शक्ति नाहीं. तेव्हां अशा परिस्थितीत सर्व कांहीं त्याच्या इच्छेकर सोपविणे हेंच श्रेयस्कर नाहीं कीं ? आम्हीं आचरणांत आणावा असाच हा मार्ग आहे. एवढे मात्र खरें कीं, आम्हीं ज्याप्रमाणे आपल्या जिवलग मित्राशीं सलगीनें बोलतों त्याप्रमाणे भगवंताशीं बोलायला त्याच्यापुढे आपले सुखदुःख ठेवायला हरकत नाहीं. यांत अस्वाभाविक असें कांहीं नाहीं. आमच्या अंतःकरणांत जी कालवाकालव होत असते, जे विचारतरंग उमदत असतात ते भगवंतापुढे ठेवले म्हणून त्यांत काय विघडले ? कांहींच विघडत नाहीं.

ईश्वर हा सर्व जगाचा राजाधिराज असला तरी ज्याप्रमाणे नवरा—बायको एकमेकांशीं विश्वासपूर्वक बोलतात, एकमेकांस आपले सुखदुःख निवेदन करतात त्याप्रमाणे प्रार्थनेच्या रूपानें त्याच्या पुढे आपले गाळ्हाणे ठेवायला कोणतीच हरकत नाहीं. कोणताही किंतु न बाळगतां आम्हीं आमचे अंतःकरण त्याच्यापुढे खुलें केलें, त्याच्याबरोबर दिवसापोटीं एकदां तरी चिंतनपूर्वक बोललों तर त्यांत काय विघडले ?

त्यामुळे आमच्या आचारविचारांत व बोलण्यासु वरप्रयांत पावित्र्य उत्पन्न होईल, त्यामुळे आमच्या अंतकरणांत कोनाकोपन्यांत कुठेना कुठें जो मळ सांचलेला असेल तो धुउन साफ होईल. सारी शाण निघून जाईल हे अगदी सत्य आहे; आणि ते प्रत्येकाने स्वानुभवाने अनुभवावयाचे आहे.

2

三

आम्हीं प्रार्थना कशी वरें करावी ? आम्हीं मानसिक व कांहीं न बोलतां प्रार्थना करावी काय ? का आम्हीं आमच्या भावना मोठमोठ्यानें ओरढून त्या त्याच्या कानापर्यंत पोहोचत्या कराव्या ? श्रीरामकृष्ण यांची याचावर्तींत शिकवण अशी आडे—

“ याचाचेतीत आमच्या मनाला जे मानवेल, आवडेल ते आम्ही करावे. अत्यंत हळू व हलक्या आवाजांत आपण बोलल्यो तरीही ते त्याच्या कानापर्यंत पोहोचू शकते. लद्दानांतल्या लद्दान मुँगीच्याही हालचाली उयाला समजतात त्याला आमचे हलक्या किंवा हळू आवाजांतील बोलणे समजणार नाही का ? ”

“परनु प्रार्थनेचा कांदी उपयोग होतो का ? ”

“आमने अंतःकरण व आमची जिव्हा यांची एकतानंतर त्या प्रार्थनेचा उपयोग जरुर दीतो. परंतु जर एखादा इसम “भगवंता ! हे सरि तुझेच आहे !” असें तोडाने मोठमोठ्याने कितीही वेळां म्हणू लागला व मनांत मात्र, “हे माझे आहे तें माझे आहे” अशी जाणीव बाळगू लागला व देवाची वरपांगी प्रार्थना करू लागला तर काय आहे उपयोग त्या प्रार्थनेचा ! देवाल्य फसविष्याचे केव्हांही मनांत आणू नका. त्याला तुम्ही कोणत्याही प्रकारे फसवू शकत नाही. तुमने बोलणे आणि वागणे एकरूप असले पाहिजे. त्यांत तफावत असतां कामा नये. प्रार्थना करायची ती अंतःकरणा-पासून करा. वरवर करू नका. म्हणजे ईश्वर तुमची प्रार्थना जरुर ऐकेल. देव दयाकू आहे. तुम्ही त्याचे आदढते अहांत. वेळाच्या वेळीं आपलें कर्तव्यकर्म आनंदरीत जा आणि त्राकी सारे त्याच्यावर सोपवा. कसलीहि चिता करू नका. तो सर्व पाहून घेईल.

बोटीबरील होकायेत्र जोपर्यंत बरोबर लावून ठेवण्यांत आलेले असेल तोपर्यंत बोट केव्हांदि धोक्यांत सांपडणार नाही. बोटवाल्याच्या होकायेत्राची सुई नेहमी पोल-स्टारकडे लक्ष लावून असते, त्याचप्रमाणे आमचे लक्ष (मन) जर देवाकडे एकसारखे अगुन राहील तर आम्हाला आमचा किनारा सुरक्षितपणे गांठतां येईल.

इतर लोक देवाच्या मूर्तीची पूजाअर्चा करतात तशी तुला नाही करतां आली तरी ते त्याला प्रार्थावें की, भगवंता ! तू कसा आहेस हे मला माहित नाही. तुला आकार आहे की तू निराकार आहेस याची मला कांहीच माहिती नाही. मी त्या जावरीत अळान आहे. ते कसाही व्यसल्यास तरी मास्यावर तुस्या कुपेची शृष्टि होऊ दे.”

माझ्या नाळा ! तो जरी तुसी काळजी वाहील तसा दुसरा कोणीही वहाणार नाही, तो तुस्या सांच्या विनवप्या ऐकन बेर्इल, कर्धीही कंटाळणार नाही, तुसें कल्याण

गोमंतकाचे स्वातंत्र्य

* * * * *

गोलीं सुमारे चारशें वर्षांपासून भारतांतर्गत परंतु भारतापासून दुर्दैवानें दुरावलेला गोवा प्रांत स्वतंत्र झाला ही घटना अखिल देशाच्या व विशेषतः महाराष्ट्रीयांच्या दृष्टीनें आनंदाची व अभिमानाची आहे. भारत स्वतंत्र होऊन पंधरा वर्षे झालीं तरीहि गोवा सोडून जाण्यास पोर्टुगीज सत्ता तयार नव्हती. लोभानें व सर्व कायदे छुगाऱ्यान देऊन ती सत्ता गोव्याला चिकडून राहिली होती. त्या सत्तेच्या अमदानींत आमच्या देवघर्माला व आमच्या मराठी मायबोलीला सवती मत्सरानें वागविष्णांत येत असे. प्रत्येक मनुष्याला आपली मायबोली व आपला देवधर्म प्राणाहून प्रिय वाटत असतो; परंतु पोर्टुगीज अमदानींत आमच्या महाराष्ट्रीय बंधूंस व सर्वच गोमंतकीयांस सासुरवास सोसावा लागत होता. वृत्तपत्रे, मासिके किंवा नियतकालिके यांस आजवर गोमंतकांत मजाव होता. सर्वच परीनें विपरीत परिस्थितींत गोमंतकीयांस काळ कंठावा लागत होता. गोमंतक पोर्टुगिजांच्या मगरमिठीतून मोकळा व्हावा यासाठीं आजवर अनेक लढे झाले, सत्याग्रह झाले परंतु काळाचीं पावळे ओळखून ती सत्ता या देशांतून बन्या बोलानें निघून जाण्यास तयार नव्हती. गोलीं पंधरा वर्षे भारत सरकारनें वाटाधाटीचे नाना प्रयत्न करून हा प्रश्न सामोपचारानें सोडविष्णाचा आटोकाट प्रयत्न केला परंतु पोर्टुगालच्या सालाज्ञार सरकारनें सारे प्रयत्न धुडकावून लाविले. शेवटीं गोमंतकीयांच्या भाग्योदयाची घटिका जवळ येऊन ठेपली. आमच्ये सैन्य सरहदीवर जाऊन भिडलें तरीही पोर्टुगीज सत्तेला सन्द्रावना झाली नाही. आणि अखेर आमच्या सैनिकांस गोमंतकांत प्रवेश करून व शत्रु सैन्याला शरण येण्यास भाग पाहून गोमंतकाचा ताबा ध्यावा लागला.

कशांत आहे हैं तोच बरोबर जाणतो. एके दिवशीं तुझी उत्कंठा लक्षांत घेऊन तो तुला दर्शन दिल्याशिवाय रहाणार नाही. निदान तुझ्या अखेरच्या क्षणाला तरी तो तुला दर्शन दिल्याशिवाय रहाणार नाही; परंतु तुझ्या मनाला त्या कृपाघनाचा विसर कधींही न पडावा, त्याची आठवण तुला सतत व्हावी. सुखाच्या वेळीं किंवा दुःखाच्या वेळीं ज्याच्याशीं मनमोकळेपणे बोलावै असा तोच एकमेव आहे. प्रार्थना म्हणजे काय? ती भगवंताशीं बोलण्याची एक भाषा आहे. माणसें मुकीं राहू शकेत नाहीत. ती कोणाशीं तरी बोलत असतात. तशी प्रार्थना ही भगवंताशीं बोलण्याची भाषा आहे.

श्रीसार्वबाबांची शिकवण

महणजेच

चालतें बोलतें ईशावास्य

लेखक : द. शं. टिपणीस

गीता, ईशावास्य, ज्ञानेश्वरी, एकनाथी भागवत-व श्रीसार्वबाबांची शिकवण हीं एकाच जीवनोपयोगी व जीवनाळा आधारभूत असलेल्या तत्त्वज्ञानाचीं त्या त्या काळास अनुसरून जगापुढे आलेली शिकवण कशी आहे व श्रीसार्वबाबांची उपनिषदांनी सांगितलेलीच शिकवण सर्वांपुढे अत्यंत सुलभ स्वरूपांत कशी ठेविली आहे त्याचें विवेचन श्री. टिपणीस यांनी या व पुढील लेखांतून मार्मिकपणे केले आहे. आमच्या वाचकांचे या लेखांकडे लक्ष लागेल अशी अपेक्षा आहे.

— संपादक

अगदीं सर्वसाधारण माणसाच्या अनुभवांतील गोष्ट आहे कीं जे कार्य आपणास आवडते, ज्यावर आपला विश्वास, श्रद्धा असते ते कार्य आपण मनापासून करतो. निष्ठा वा श्रद्धा ही कार्य करण्यास प्रवृत्त करणारी एक जबर शक्ति आहे. निषेधिन कार्य होऊं शकत नाही. यासव आपल्या भक्तांकळून अगर शिष्यांकळून जे कार्य करवून ध्यावयाचे असते, मग ते कार्य त्याच्या वैयक्तिक कल्याणाचे असो कीं सामाजिक कल्याणाचे असो; त्या कार्यांसंबंधीं नितांत श्रद्धा आपल्या भक्तांत निर्माण करण्याचे काम प्रथम संत करीत असतात. या मार्गाचा अवलंब सर्व साधुसंत आजपर्यंत करीत आले आहेत. श्रद्धा निर्माण व्हावी भणून ते आपला सहवास लोकांना देत असतात. या कामी कित्येक वेळां चमत्कारांचाहि उपयोग केला जातो. यामुळे जी श्रद्धा निर्माण होते ती बहूंशीं व्यक्तिनिष्ठ असते. अध्यात्मिक तत्त्वांबद्दल ती असूं शकेलच असें नाही. श्रद्धा ही केवळ व्यक्तीस महणजे नामरूपास चिकळून राहिली तर ती अंघश्रद्धा होऊं शकते. ‘बाबा याक्यं प्रमाणं’ श्रद्धा झाली ती. अध्यात्मांत तिला वरचे स्थान नाही. अशा श्रद्धेमुळे अध्यात्मिक उच्चतीस मारक अशा संकुचित भावना निर्माण होतात. तत्त्वावरील निष्ठाच अध्यात्माचे शिखर गांठायास उपयोगी पडते, अशा प्रकारची निष्ठा अनुभवाने निर्माण होते. अध्यात्मिक तत्त्वाचा अनुभव आला कीं त्या तत्त्वावरील आपली निष्ठा

अदृढ होते. स्यांच्या प्रखर उष्णतेचा आपणासु हारघडी अनुभव येत असल्यामुळे त्याच्या दाहकपणाची आपणासु इत्तकी खात्री शालेली असते की कोणी कितीही विशद प्रचार केला तरी आपला विश्वास डळमळणार नाही. बाबांनीं पाण्यावर दिवे उजळून दाखविल्यावरोबर त्याच्या सामर्थ्यावर लोकांचा विश्वास बसला. अनुभवजन्य श्रद्धा ही अध्यात्माला पोषक तसेच कोणतेही काय चिरकाल ठेवणारी आहे. अंध-अद्वेवर आधारलेले काय हे नाशिवंत असते. यामुळे आपल्या भक्तांत अनुभवजन्य श्रद्धा निर्माण करण्याकडे बाबांनीं अस्यंतक्षोशीनै लक्ष दिलें आहे.

साफसफाईची जरूरी : साफसफाईची जरूरी याची व्यापक विविधता आहे.

अध्यात्मिक कार्य टिकावूं व सतत चालू राहण्यासाठी आणखी एका गोष्टीकडे लक्ष देणे जरुर आहे. ज्या जागेवर घर बांधावयाचें ती जागा प्रथम साफसूफ करावी लागते. तिच्यावरील केरकचरा, घाण काहन टाकावी लागते. खाचखल्गे बुजबून सपाठी साधावी लागते. त्यानंतर घरबांधणीस प्रारंभ होतो. कार्य करण्यापूर्वी त्या कार्याचा नाश करणाऱ्या, कार्यास बाघक असलेल्या गोष्टी आधीं साफसूफ करून मग कार्यास प्रारंभ केल्यास ते यशस्वी होते. स्वेच्छाकाची भांडी आणजे अगोदर घासून पुसून स्वच्छ करून घेतोंच की नाहीं? असेंन केले तर मुळच्या घाणीमुळे अन्न बाघक होण्याचा संभव असतो. व्यवहारांत स्वच्छतेचे महत्व आपण जाणतो व त्याबद्दल दक्षाही असतो. मग अध्यात्मासारख्या पवित्र नि उच्च गोष्टी सदैव स्वच्छ व नीटनेटक्या राखण्याकडे अधिक लक्ष यावयास नको काय? मातीवर सारखल्यानें का कधीं जमीन स्वच्छ नि गुळगुळीत होईल? ज्या भांडपांतून अध्यात्माचें अमृत भरावयाचें, तीं भांडी घासून पुसून स्वच्छ केल्याचिना कां चाचा त्यांत अमृत भरतील? भावी कार्यासाठी जरुर ती साफसूफाई वावांनी अगोदर केली. अंधश्रद्धा, जातिपंथ यांस त्यांनी प्रथम अध्यात्मांत मज्जाव केला, सौंवळ्या ओवळ्याचा दिखावूं घडेजाव कमी वरून टाकला. पुजेअर्चेंतील कर्मठपणा व रुढी यांना धक्का दिला. पैसा व देवसेवा यांचा संबंध तोहून टाकला. स्वतःच्या केवळ व्यक्ति-पुजेचा इन्कार केला. शिष्य परंपरेच्या शृंखला तोहून टाकल्या. अशा प्रकारे स्वतःच उदाहरण घालून देऊन आपल्या भक्तांच्या मनांतील जुनींपुराणीं कोळीष्ठिके त्यांनी प्रथम काहन टाकली व मग अमृत भरण्याच्या आपल्या कार्यास सुरुवात केली. येथे ख्येत वावांच्या कार्याच्या पार्श्वभूमीचा विचार झाला.

बाबांचा व उपनिषदांचा मार्ग

बाबंनीं जो आचार-धर्म सांगितला, त्या मागील तत्वे ज्या पदतीने आपल्या भक्तांस पठवून दिली, तीं विचारपूर्वक पाहूँ गेल्यास असें वाटतें की हजारों वर्षा-पूर्वीची आमची उपनिषदें साईंचाचा नांव धारण करून शिंडीला बोलून चाळून खेळून

गेली, उपनिषदांचा जो मार्ग तोच बाबांचा मार्ग व तोच खांच्या भक्तांचाही मार्ग, उपनिषदांचे सारसर्वस्व असें जें ईशावास्योपनिषद तें बाबांच्या, तत्त्वशानाचा आचार-धर्मांचा पाया आहे. ईशावास्योपनिषद हैं अति-लहान म्हणजे, फक्त १८ मंत्रांचे आहे. शानगंगेचा उगम ईशावास्य या गंगोत्रीत झाला आहे, ज्ञानेश्वराची ब्रह्मपुत्रा ज्ञानेश्वरी याच गंगोत्रीत उगम पावली आहे. एकनाथाचा तिंधुनदभागवत याच गंगोत्रीचे पाणी पिऊन वाहत आहे व बाबांच्या साईसच्चरित्र यमुनेतील स्वच्छ, पवित्र नि नितळ पाणी याच थेंडगार व आल्हाददायक गंगोत्रीतील आहे. ईशावास्योपनिषद गीतेची जननी आहे. गीता ही ईशावास्याची सुंदर मुलगी आहे तर ज्ञानेश्वरी नात आहे. एकनाथी भागवत तेजस्वी पण्ठु आहे तर साईसच्चरित्र खापर पण्ठु आहे. अत्यंत जुन्या अद्वा खानदानी घराण्यांतील हे सर्व कुटुंबीय आहेत. जो कांहीं फरक वाटतो तो त्यांच्या भाषिक पिहरावासुळे व समाजाच्या पातळीस धरून चालणाच्या त्याच्या धाटणीमुळे, परंतु सर्व कुटुंबीयांमध्ये एकाचे मूळ जननीचे रक्त खेळत आहे. आमची उपनिषदें तेजस्वी, उत्साहवर्धक, पराक्रमास आवाहन करणारी व नेमळठपणास मारक अशी आहेत. आम्ही सांगतों तें पूर्ण सत्य आहे. त्यावर विश्वास ठेवा पण अंधश्रद्धा ठेवू नका. आम्ही सांगतों म्हणून श्रद्धा ठेवू नका. जीं जीं तत्त्वे आम्ही सांगतों त्यांचा प्रत्यक्ष अनुभव ध्या, तीं अनुभवा व मग श्रद्धा ठेवा. आम्हीं ज्या मार्गानें हा अनुभव मिळविला तो मार्ग आम्हीं उपलब्ध करून ठेवला आहे. त्यामार्गानें जा, प्रत्यक्ष अनुभवा व मग आमच्यावर विश्वास ठेवा. अशी प्रतिशा उपनिषदांच्या जनकांची-कडशी मुर्नीची आहे. श्री साईबाबानींहीं तंतोतंत याच मार्गांचे अनुकरण केले. माझा आचार धर्म, माझे नत्तवशान मी सांगतों म्हणून मी खरा अशी अंधश्रद्धा ठेवू नका. खात्री करा, पारख करा, अनुभव ध्या व मग माझ्या आचार-धर्मावर श्रद्धा ठेवा व त्याचे पालन करा. संशयी मनानें माझ्याकडे येऊ नका. ही गोष्ट लक्ष्मीचंदास पुढील इपारा देऊन बाबानीं स्पष्ट केली.

मनोभूमिकेची तथारी

सत्र कुच आपने आंखोसे देखना। कायकू दुसरे आदमीकू पूछना। शुद्ध है क्या सच्चा सपना। करलो अपना विचार आप॥ (अ. २८. ओ. ६४.) क्रृष्णमुर्नीच्या मार्गानें जाऊन अनुभव घेण्याचा मार्ग आजच्या जगात सर्वसाधारण जनतेला अशक्य आहे हैं ओळखून बाबानीं आपत्या स्वसामर्थ्याच्या जोरावर अनेक अनुभव भक्तांना मिळवून दिले व त्यांच्यांत खरी निष्ठा निर्माण केली. ही गोष्ट ज्यांना ज्यांना अनुभव आले त्या सर्वोच्ची बाबांच्यावर नितांत निष्ठा बसली व ते सर्व बाबांच्या पायाशीं कायमचे चिकटले, हैं त्यावेळेप्रमाणे आजही दृष्टोपत्तीस येतें, यावरून सहज सिद्ध होतें. या अनुभवाना आपण बाबांच्या लीला, चमत्कार असें म्हणत असलों तरी केवळ याच हृषीनें आपण अनुभवाकडे

पहावे राहिले तर बाबांच्या तेजस्वी आचार-धर्मीकडे आपले दुलंख होऊन आपण आपल्या खांच्या कस्याणास मुरुऱ. यास्तव बाबांच्या निरनिराळे अनुभव देष्यामार्ग, त्यांच्या लीलामार्गे ईशावास्यांतील गहन तत्वांचे स्पष्टीकरण असरं है ध्यानांत वेळन बाबांचे चरित्र आपण वाचले पाहिजे.

आपल्या अनेक लीलांदून बाबांनी ईशावास्यांतील निरनिराळ्या तत्वांचा अनुभव आपल्या भक्तांना कसा, मिळवून दिला है स्पष्टपणे दाखवून देष्याचा शा लेखाचा मुख्य उद्देश आहे. तो सफल बाबा महणून योग्य ती मनोभूमिका निर्माण करण्यासाठी एवढी प्रस्तावना करणी लागली. बाबांनी जो अवतार धारण केला तो कशासारी, बाबा बाबा आपण म्हणतो खरे पण हे बाबा कोण कोठून आले याचा प्रथम विचार करून मग शिर्डी येथे सुमारे साठ वर्षांच्या वास्तव्यांत त्यांनी ईशावास्यावर जी जिवंत टीका लिहिली व जी श्री दाभोळकरंकरवी श्रीसाईसचरित्रांत अनेक लीलांच्या चालाने कायमन्त्री गुंफून टाकली, तिचे चिंतन मनन करू.

साईबाबांचे स्पष्टीकरण

आपली जात, आपला पंथ, स्वतःचे व आईवडिलांचे नांव वैगेरे गोटीचा साईबाबांनी थांगपत्ता लागू दिला नाही. असे असलें तरी अव्यात्माच्या दृष्टीनें जरूर ती माहिती त्यांनी देऊन ठेवलेली आहे. अर्थात् ती साकेतिक भाषेत आहे. माझ्या अल्पमंती-प्रमाणे त्याचा थोडाफार उलगडा करण्याचा प्रयत्न करतो. ‘साई’ है नांव कसें पडले याची हकिकत श्रीसाईसचरित्रांत आली आहे. म्हाळसापतीच्या तोंडून ‘या साई’ असे बोल प्रथम आले. असे असलें तरी आपणांस पाहिजे तें कायं करवून घेण्याचे बाबांच्या पुढील आयुष्यांत ठिकठिकाणी व्यक्त झालेले त्यांचे सामर्थ्य लक्षांत घेतां असे म्हणावयास हरकत नाही की, म्हाळसापती ‘साई’ असे जें म्हणाले तें बाबांच्या प्रेरणेनेच. बाल फकीरास पाहून उत्सूर्त असा तो उद्धार बाहेर आला. यास्तव ‘साई’ है नाम म्हाळसापतीकरवी बाबांनीच प्रगट केले असे समजण्यास हरकत नाही. ‘साई’ या शब्दांत असलेला अथं पाहिल्यास बाबा हे कोण है उघड होऊ शकेल. साई म्हणजे स + आई. स म्हणजे युक्त व आई म्हणजे माया. मायेने युक्त म्हणजे परमेश्वर, परमेश्वर महणून ज्याला म्हणतात तो दिसत नाही, बोलत नाही, हालत नाही की चालत नाही. यासाठी त्याला मायेचा आश्रय ध्यावा लागतो. नामरूपादी गोटी चिकटवून ध्याव्या लागतात. हा असे ध्यानी घेतल्यावर साई या नामधारणेने आपण परमेश्वरी अवतार आहोत असे बाबांनी ध्वनित केले आहे. असे समजाणे अयोग्य होईल असे वाटत नाही. जें चैतन्य, जें ब्रह्म तेंच बाबा. सेच त्यांचे मूळ ठिकाण. मी कोण याचे अनेक वेळां अनेक ठिकाणी द्यायोनी स्पष्टीकरण केलेले आहे. त्याचा विचार पुढे होणारच आहे.

— श्रीसार्वलीला ॥११॥

अल्लामियाचा खेळ

दुसऱ्या एका गोष्ठीच्या आधारे बाबा हे कोण याचे, उत्तर शोधण्याचा प्रयत्न करू, शिर्डीं येथे असलेल्या गुरुपादुकास्यानासंबंधीं मूळ हकिकत काय आहे हे साईभक्तांना अवगत आहेच. बाबा निव तसेच्या मुळांतून बाहेर आले, त्या वृक्षाखालीं आपल्या गुरुचे रथान आहे असे बाबा म्हणत. निवतरु हा संसाराचा घोतक आहे, निववृक्ष हिरवागार दिसतो. त्याची छाया सुखदायक वाटते. पण त्याची फळे ? कहुजहर ! तर्सेच संसाराचे आहे. त्याचे मूळ काय ? तर माया. हा सर्व पसारा-संसार मायेचा आहे. त्या मुळाच्या खाली, मायेच्या पलीकडे जेवें समया तेवत आहेत म्हणजे ज्ञान ज्योत आहे, तेज आहे, चैतन्य आहे तेथून मीं आलों असे बाबा सांगतात. माझ्या गुरुचे ते आलय असे ते म्हणत. गुरुस्थानाच्या घटनेत बाबांनी हेच ध्वनित केले आहे की मी मुळचा परमेश्वरच आहे. अल्ला मालिक, हा सर्व अल्लामियाचा खेळ हे बाबांचे नेहमीचे शब्द असत. अल्ला हा शब्द म्लेच्छ आहे असे समजून बाबा हे म्लेच्छ असावेत असे पुष्कळांना वाटत असते, परंतु गंभत अशी कीं, अल्ला हा शब्द संस्कृत आहे. त्याचा अर्थ आहे आई, आदीमाया हा सर्व अल्लामियाचा खेळ आहे. कार्यासाठी मलाही (परमेश्वरास) तिचा आश्रव ध्यावा लागला. आहे. मी अल्लामियाचा सेवक आहें. म्हणजे तिच्याप्रमाणे मला वागणे भाग आहे. ही ‘अनिवार गंजी मज’ असेही बाबा म्हणत असत. आणखी एक गोष्ट. आपण कोणते कायं करण्यासाठी आलों आहोत हे सांगतांना आपण कोण हे त्यांनी पूर्णपणे खुले केले आहे. बाबा सांगतात —

बौट हात देह परिमित | हेच मदव्यापि जे मानित |

त्यास करावया निश्रांत | मूर्तिमंत मी ज्ञालौ || अ. १९, ओ. २१३.

केवळ जै मूर्तज्ञान | चैतन्य अध्यवा आनंद घन |

तेंचि माझें स्वश्वप जाण | तें नित्य ध्यान करी गा || अ. १९, ओ. १०७,

लोकांचा भ्रम

हा माझा देह म्हणजे साईबाबा असें लोक समजतात. हा भ्रम आहे, तो घाल-विष्ण्यासाठीं, मी म्हणजे साई केवळ या साडेतीन हाताच्या देहांत नसून तो तुमच्या आमच्यांत, सर्व मानवांत, पशुपक्षांत एवढेंच नव्हे तर सर्व अचेतन वस्तूतहि आहे, हे सर्वांना उघड करून दाखविष्ण्यासाठीं मी अवतार धारण केला आहे. ही गोष्ट बाबांनी अनेक वेळां स्पष्ट व उघड भाषेत व्यक्त केली असल्यामुळे बाबा म्हणजे कोण व ते कोठून आले याबदल आपल्या मनांत कांहीहि संदेह राहू नये. तरीहि मानवी मनाच्या समाधानासाठीं जींत आपण कोण व कोठून आलों हे बाबांनीं अधिक स्पष्ट केले आहे, अशी घटना देतों. ज्यांना बाबांचा निकट

सहवास लाभला होता असे बाबांचे परमभक्त 'बाबांचे बाळ' 'यांना' श्रीसाहेलीला
वर्षे २६ अंक ३ मध्ये पुढील घटना नमूद करून ठेवली आहे.

"एके दिवशी बाबा रामगीर गोसांवी (बापूगीर) यांना म्हणाले की, "आपण की
नाही माहुरला लहानाचे मोठे शाळी. लोक लई तरास देके लागले. आपण कंटाळली.
मग मी गेलीं गिरनाडुला. तिथं बी लोक लई तरास देके लागले. मग मी गेलीं अवृच्या
पहाडावर. तिथं बी लोकांनी लई सतावलं. मग तिथून मी गेलीं अकलकोटला. तिथं
बी लोकांनी आपल्याला लई तरास दिला. मग तिथून मी गेलो दौलताबादला. तिथं
एक आपल्याला जन्या (श्रीसर्वथ जनार्दन स्वामी) भेटला. त्याने माझी लई सेवा
केली. मग मी गेलीं पंदरपूरला. तिथं बी कंटाळा आला. मग मी आलीं शिरडीस अन्
मी इथंच राहिलीं." या यादीत अवृनंतर गाणगापुर असाववास पाहिजे. कदाचित्
नजरचुकीने छापावयाचे राहिले असेल. 'बाबांचे बाळ' यांच्या मर्ते पाहिल्या
सहा ठिकाणी बाबा दत्तरुपांत होते व शेवटच्या दोन ठिकाणी कृष्ण रूपांत होते.
असो. आतांपर्यंत जे विवेचन केले, त्यावरून बाबा हे कोण याची अस्पष्ट कां होईना
पण कल्पना येईल असें वाटतें. यास्तव या लेखाचा मुख्य विषय बाबा म्हणजे चालतें
बोलतें ईशावास्योपनिषद होते त्याकडे वर्कू.

कर्मयोगाचा मार्ग

श्रीकृष्णांचे, शानेश्वरांचे, एकनाथांचे व साई बाबांचे कार्य एकच व ते म्हणजे
ईशावास्यांतील अर्थं सुलभ करून सांगणे व त्याप्रमाणे वागऱ्यास लोकांना प्रवृत्त करणे.
कर्मयोगाच्या साह्याने ईश्वर प्राप्ति कशी करून घेतां येईल याचे मार्गदर्शन करणारे मंत्र
ईशावास्यांत आहेत. ईशावास्याचा मार्ग कर्मयोगाचा आहे. ईशावास्याने प्रस्थापित
केलेल्या प्रमेयाच्या अनुरोधाने माणसाने आपले आचरण कोणत्या प्रकारे ठेवावे की ज्या
योगे तो मोक्षाप्रत जाऊ शकेल याचे मार्गदर्शन या मंत्रांतून आहे. लहान मूर्ति पण थोर
कीर्ति असें हे उपनिषद आहे. आंब्याच्या कोईत राहुं शकेल इतकी तलम रेशमी साढी
करण्यात पूर्वी भारतीय कारागीर वाकबगार होते. तसेच आमचे कळिपमुनीही अव्यासमाध्ये
इतके कुशल नि वाकबगार होते की त्यांनी ईशावास्योपनिषदाच्या लहानशा कोईत
अठरा वड्यांचा तलम मऊ व सुंदर असा ब्रह्मपट ठेवून दिला आहे. हा पट पूर्ण
उलगळून दाखविष्यांचे कार्य गीतेने प्रथम केले. गीता या भव्य, सुंदर नि मोहक खीचे
बालपणीचे रूप म्हणजे ईशावास्य होय, यामुळे ईशावास्याला 'Gita in nutshell'
असे म्हणतात. श्रीकृष्णाने अर्जुनाला निमित्त करून या लहानशा कोईतून सर्वांना
छाया देईल असा सुंदर पालवीयुक्त कुलांफळांनी बहरलेला ब्रह्मशानाचा मोठा वृक्ष
निर्माण केला. या कोईत असलेला भरजरी, आति कौशल्याने विणलेला ब्रह्मशानाचा

शालु नेत्रलेली सुंदर कांतीची नि दिक्षम तेजाची गीता श्रीकृष्णानें निर्माण केली. तिझ्या तेजामुळे मानवी चक्ष तिळा घड पाहू शक्त नाहीत. श्री भगवत्प्रीता आजही जंगाळा वंद नि पवित्र होऊन राहिली आहे. अध्यात्मांतील ती विश्वसुंदरी आहे. या शालूचे सर्व विणक्राम संस्कृतच्या रेशमी धार्यांनी केलेले असल्यामुळे शालूचे मनोहारिला सर्वसाधारण जनतेच्या दृष्टीपथाचाहेर राहिले. परंतु भारतीय अध्यात्मांत कलाकारांचा कधीच तोळा पडत नसल्यामुळे संस्कृतमुळे निर्माण शालेली अडचण दूर करण्यासाठी कोवळी तेजःपुंज मधाच्या पोळ्याप्रमाणे ब्रह्मानाच्या मधाने ओरंबलेली एक सुर्ति उदयाच्या आली व मधाची माधुरी असलेल्या ज्ञानेश्वरीच्या रूपाने भजरामर होऊन गेली. भाषेड्ही अडचण दूर होऊन त्यावेळच्या मराठी भाषेत गीतेचा विस्तार करण्यांत आला. परंतु भाषा व परिस्थिति या बदलत्या गोष्टी असल्यामुळे २००-२५० वर्षांच्या काळांत अदी स्थिति शाली की सर्वसाधारण जनतेला ज्ञानेश्वरी दुर्बोध वाढू लागली. तेव्हां एकनाथी भागवताचा जन्म होऊन तत्कालीन मराठी भाषेत ईशावास्य अगर गीतेतील तत्त्वशान सर्व शिक्षित जनतेला खुलें झाले.

श्रीसाईवावांचे अवतारकार्य

यानंतर कांहीं शतकांनी म्हणजे सुमारे विसाव्या शतकाच्या सुरवातीस पूर्वीचीच अडचण उपस्थित झाली. परकीय सत्तेमुळे भाषा व समाजपरिस्थिति यांच्या जोडीला वैचारिक अडचण उभी राहिली. पाश्चात्य ज्ञानामुळे धार्मिक भावना व श्रद्धा कमी होऊन त्यांची जागा बुद्धीने घेतली. बुद्धीच्या आकलनात न येणाऱ्या गोष्टीकर विश्वास ठेवण्यास सुशिक्षित मन तयार नव्हते. ईशावास्यांतील सिद्धांत बुद्धिगम्य नसून अनुभवजन्य असल्यामुळे पाश्चात्य ज्ञानामुळे ताकीक बनलेल्या मनाला बुद्धीच्या साह्याने ते पटवून देणे अशक्य असल्यामुळे ईशावास्य काय, गीता काय, ज्ञानेश्वरी काय अगर एकनाथी भागवत काय यांच्यापासून सुशिक्षित जनता त्यावेळी दूरच राहिली होती. अशा परिस्थितीत एकोणीसाव्या शतकाच्या उत्तराधीत व विसाव्या शतकाच्या पूर्वाधीत श्री साईवावांचा अवतार झाला. लोकांच्या भाषेत, प्रात परिस्थितीत व्यवहार्य होईल व त्यांना पटेल अशा प्रकारे ईशावास्यांतील सिद्धांताचे व आचारधर्माचे विशदीकरण करण्याचे कार्य साईवावांना करावयाचे होते. जै बुद्धीच्या पलीकडे तें बुद्धीवादांना वा बुद्धीहिनांना पटवून देणे अशक्य असल्यामुळे प्रत्यक्ष अनुभूतीचा मार्ग बाबांना अवलंबावा लागला. साखर गोड की कढू हैं ठरविण्यासाठी तर्क शाळाच्या आधारे विवेचन करीत वसणे म्हणजे निरर्थक आटापीट, कालाचा व शक्तीचा अपव्यय होय. त्यापेक्षां चिमूटभर साखर तोंडांत टाकणे हा सरळ सोपा नि पंडिताचीही खात्री करून देणारा मार्ग आहे. स्वामी विवेकानंद सांगतात, “धर्म म्हणजे प्रत्यक्ष अनुभूतीची बाब. मिठाईची पारख होणार ती खाऊनच. धर्माचा प्रत्यक्ष अनुभव ध्या.

बाबांचे शांतिमंत्र

दुसरा एक शांतिमंत्र बाबा वापरीत. अलिलित शद्वातीत मंत्र आहे. हा मंत्र म्हणजे भक्ताला उत्तेजन देण्यासाठी उल्हसीत करण्यासाठी, आपल्याठार्यी निष्ठा निर्माण करण्यासाठी केलेली कृति होय, भक्तांना आलेले अनुमत हे बहुतेक सर्व बाबांचे शांतिमंत्र आहेत, आपला भक्त संकटांत सांपडल्यामुळे हातपाय गाळून बसला आहे असे दिसल्यास मदतीचा हात पुढे करून बाबा त्याला संकटमुक्त करीत असत व आजाहि करीत आहेत ते एवढ्याचसाठी की त्याची आपल्यावर निष्ठा बसावी, बाबा आपल्या पाठीशी आहेत, ते आपल्याला तारतीलच तारतील असा आत्मविश्वास त्याच्याठार्यी निर्माण व्हावा व अध्यात्माची वाटचाल त्याने चालू ठेवावी, भक्तांत अध्यात्माची गोडी निर्माण व्हाबी म्हणून त्यांना आपल्या पायाशी ओढून आणण्याची त्यांची मदतीची युक्ति हा त्यांचा शांति मंत्र होता व आहे. त्यांत शब्द नाहींत पण कृति आहे. कृतीच्या भाषेत लिहिलेला हा शांति मंत्र आहे. या मंत्रांत निष्ठा उत्पन्न करण्याचे जग्र सामर्थ्य आहे. बाबांनी संकटमुक्त केलेला भक्त बाबांच्या पायाशी जाणार नाहीं तर कुठे जाईल? या मंत्राची छाप भक्तावर पढली, तो उल्हसीत अंतःकरणाने आला की मग पुढे जो उपदेश करावयाचा जो मार्ग दाखवावयाचा तो बाबा दाखवीत असत. बाबांवर अविश्वास असलेल्या एका डॉक्टरच्या रोग्याचा टॉयफाइडचा ताप चोवीस तासांत उतरवून त्यांना डॉक्टरच्या मनांत स्वतांविषयीं विश्वास निर्माण केला व त्याला शिर्डीला आपल्या पायाशी आणला ही बाबांच्या पोर्थीतील गोष्ट बाबांचा शांतिमंत्र कसा काम करतो याचे घोतक आहे. अशा प्रकारे कृतियुक्त शांतिमंत्र उचाऱ्यून म्हणजे करून बाबा आपल्या भक्तांना पुर्ढील कार्यासाठी उत्तुक करीत. शांतिमंत्र झाला. आतां मुख्य कार्याचा विचार.

पाण्यांत घागरीप्रमाणे

ईशावास्याचा पाहिला मंत्र मुख्य सिद्धांत असा आहे. ॐ ईशावास्यामिद सर्वे यत्किञ्च जगत्यां जगत् । तेन त्यक्तेन मुञ्जीथा मा गृधः कस्यचित्दनम् ॥ १ ॥ ईश्वर सर्वत्र आहे. राजाच्या राजवाड्यांत आहे, तसाच गरिबाच्या झोपडींत आहे. नाकाला सुवास व डोळ्यांना आल्हाद देणाऱ्या वागेंत आहे, तसाच नाकाला दुर्गंधी व डोळ्यांना शिसारी देणाऱ्या घारींत आहे. श्रीमंतींत नांदत आहे नि दारिद्र्यांतही रावत आहे. गांधीजी दरिद्रि नारायण म्हणत तर कांहीं ईश्वरास दरिद्रनीललोहीत म्हणतात. मुद्दा इतकाच की ईश सर्वत्र आहे. मध्यंतरी जगबुडी होणार म्हणून भूमका उठली होती. जगबुडी आपण कोणी पाहिली नाहीं, पण कल्पना करा की तसें खरोखरच घडलें तर काय होईल? हा जो दृश्य पसारा आहे तो सर्व जलाखालीं जाईल. पाण्यांत नाहीं व ज्यांत पाणी नाहीं असे काय राहिले? कांहीं

नाही. तरेच हे आहे. सर्व जग सदैव ईशाच्या जलांतच बुडालेले आहे. माण्यांत नागर असावी तरेच. आंतून बाहेरुन जलमय, पाण्यांत जसे मारे तरे आपण ईशाच्या जगांत, अवर्तीभवतीं, खालींवर, आंस बाहेर सगळीकडून या जलाने. आपणास व्यापले आहे. जें कांहां आपल्या जबळ, आपल्या भोवतीं आहे तें सर्व ईशाच्या पांघरणाखालीं आहे. अशा प्रकारे मानव काय, पशुपक्षी काय, चेतन अचेतन काय सर्वांना 'ईशं व्यापिणे' असे आहे. तो मानवांत आहे, पशुपक्षांत आहे, चेतन अचेतनांत आहे, चांगल्यांत आहे, वाईटांत आहे, मेणांत आहे नि शेणांत आहे, सुंदर ली तोच शाळा नि कुञ्जाही तोच आहे. साधुसंतही तोच नि चोर डाकूही तोच. कुठेही असला तरी त्याचे विकासाचें कार्य चालूच असतें, घार्णांतून सुंदरपणा निर्माण करण्याचें व सुंदराळा अधिक सुंदर करण्याचें त्याचें कार्य अहोरात्र चालू असते. कोळशांतून हिरा काढण्याची किमया त्याचीच व वाटमान्याचा वालिमक करण्याचें सामर्थ्यही त्याचें, अशा प्रकारे सर्वत्र अणू रेणू पासून हिमालयापर्यंत ईश्वराचा वास, अस्तित्व आहे हा प्रमुख सिद्धांत ईशावास्याचा आहे, वाचांच्या तत्त्वज्ञानाचाही हा गाभा आहे. त्याच्या आचारसंहितेचा तो पाया आहे.

मानवी दृष्टीचा अपूर्णता

येथे अशी शंका येईल की ईशेच आच्छादिला हा पसारा असें उपनिषदें सांगतात. ठीक आहे, पण हे खें कशावरून? पटवून द्या. शंका रास्त आहे, पण पटवून कसें देणार? ठिकठिकाणचा ईश काय दाखवावयाचा? कसें शक्य आहे हे? माणसाच्या डोळ्याला ईश पहाण्याचें सामर्थ्य नाहीं. आपण खूप समजतों कीं आपल्याला दृष्टि आहे म्हणून; पण मानव आंधळा आहे. त्याची दृष्टि अपूर्ण आहे. अंधारांत मांजर जें आपल्या डोळ्यांनी पाहू शकतें तें पहायला मानवाला विजली लागते. नाहींतर तो टेंचाळतो, धडपडतो, मग ईश्वर आपणांस दाखविला तरी दिसणार कसा? तो बुद्धीच्या पलीकडचा आहे. त्यामुळे बुद्धीच्या डोळ्यांनाही तो कर्धीच दिसणार नाहीं. उपनिषदें सांगतात, अनुभव ध्या व खात्री करा, यापुढेही वावांनी एक पाऊल टाकले आहे. अनुभव ध्या. खें, पण अनुभव घेण्याची ताकद तरी कुरु आहे आपल्यांत? वाचा म्हणतात नसू द्या. मी तुम्हांला अनुभव आणवून देतो. हिमालयाच्या गौरीशंकरावर जाऊन त्याच्या अस्तित्वाची खात्री करून घेण्याची ताकद नाही तुमच्यांत. ठीक आहे. त्याचा चित्रपटच दाखवतों तुम्हांला. म्हणजे मा गौरीशंकर काय आहे, कसें आहे हे निदान समजेल तरी तुम्हांला, घघा ही घटना.

हे पहा दासगणू. मला त्येन त्यक्तेन भुंजीथाचा अर्थ विचारीत आहे. मी येथे मशिदींतच बसलों आहें. तें पहा पालें गांव (विलेपालें) २०० मैल दूर. तो पहा काका दिक्षितांचा नोकर नाम्या, व ती त्याची बहीण. जे

ईश माझ्यांत आहे तोच त्यांच्यानुभिति-मुर्लीतही आहे. मजवांचून थाणीक कोण। आहे ती काकांची मालकरीण मीच ती ही दिघली पहा। ईशावास्य जाणविलें॥
अ. २० ओ. १२७॥ असे आहे. महणून जे ज्ञान मी बोलतों ते तीही बोलू शकते-
कारण तिच्यांत व माझ्यांत एकच ईश आहे. हे मी ओळखलें जाणले आहे. ती पहा
त्येच त्यक्तेन भुजीथाचा अर्थ आपल्या गाण्याने व वर्तनाने विशद करीत आहे।

हे पंहा तखेडकर येथे बसले आहेत. राहतात वांद्याला. घर त्यांने बंद आहे. दोरे,
खिडक्या बंद असली महणून काय शाळे. मी (ईश्वर) आंत सहज प्रवेश करू शकतो-
त्याना मात्र आश्रव्य वाटते की मी त्याच्या घरात जाऊन कसा आलो? त्याना काय माहीत
की कैसा पहा इग्नानुबंध। कबाढ होते जरी बंद। तरी मी प्रवेशलों स्वच्छंद। कोण
प्रतिबंध मज करी॥ अ. ९ ओ. १०८॥

नाहीं मज आकार

हा मेधा पहा. रात्रीं त्याच्या खोर्लीत, मी गेलों. खुणेसाठीं त्याच्या
निचान्यावर तांडुळ टाकले. दार बंद होते, यामुळे हे सगळे स्वप्न असें
तो मला सांगतोय. तयास बाबांचे एक उत्तर। माझिया प्रवेशा न लगे दार।
नाहीं मज आकार ना विस्तार। वसे निरंतर सर्वत्र॥ अ. २८ ओ. १९९॥ आणि
मी त्याला सपष्ट सांगतोय की मी आलों व बोललों हे स्वप्न नको समजूस. दृष्टांत
महणूने माझे बोल। जातां काय कराया तोल। बोल माझे अर्थ मलोल नाहीं फोल
अक्षरही॥ अ. ६८-१९७॥ प्रवेश करतों हेही खरे नव्हे. मी सर्वत्र आहे. जसा येथे
तसा तेथे, ते डहाणू गंव पहा. देव मामलेदारांच्या घरीं उद्यापनाच्या भोजनाचा थाट
उडाला आहे. ब्राह्मण जेवताहेत. ते तीन संन्यासी पहा. येतात, जेवतात व जातात.
ते तीन महणजेच मी. मी येथेच होतो पण तेथे गेलों. गेलों हेही चूकच. मी तेथेच
मुलांत होतों व आहे. फक्क संन्याशाच्या रूपांत प्रगट झालों. मला (ईश्वराला)
कोठेहि जाण्यायेष्यास बंदी नाहीं. वास्तविक जाणे येणेच नाहीं.

हे ठाण्याचे चोळकर साखर सोडण्याचा त्यांचा नेम. मला कल्लें त्याचे कारण
मी त्यांना सांगतोय. माझा देह जरी इकडे। तुम्ही सातां समुद्रांपलीकडे। तुम्ही कांहींहि
करा तिकडे। जाणीव मज तात्काळ॥ अ. १५-६८॥ महणून माझ्या भक्तांनी सदैव
लक्षांत ठेवावे की—कुठेही जा दुनियेवर। मी तों तुम्हां बरोवर। तुम्हां हृदयींच माझे घर।
अंतर्यामीं तुमचे मी॥ ऐसा तुम्हां हृदयस्य जो मी। तयासी नमा नित्य तुम्ही। भूतमात्रांच्या
अंतर्यामीं। तोच तो मी वर्तंतो॥ यास्तव तुम्हां जो जो भेटे। घरीं दारी अधवा वाटे।
ते ते ठारीं मीच रहाटें। मीच तिड्हैं त्यामाजी॥ कीडा मुंगी जलचर खेचर। प्राणी-
मात्र शान शूकर। अवघ्या ठारीं मीच निरंतर। भरलों साचार सर्वत्र॥ अ. १५. ६९
ते ७२॥

संत समागम गोड

संताची सर्वव्यापकता

एकनाथ महाराजांच्या वेळची गोष्ट, त्यावेळी एक अंतर्निष्ठ शानी अनामिक पैठण शहराच्या एका कोपन्यांत राहत असे. त्याच्या बायकोला वाटले की, नाथांना घरी आणून त्यांचे भक्तिपुरस्तर पूजन करावे. परंतु नाथ उच्चवर्णायि ब्राह्मण, ते आपल्या घरी करून येतील याचदृढ तिला शंका होती. तिनै आपली इच्छा आपल्या पतीस कळविली. ‘वा, छान ! तू कांही खेद करू नकोस. नाथांच्या मनांत उच्चनीच माव दुबिलकुल नाही. त्यांना बोलाविल्यास ते खचित येतील अशी माझी खात्री आहे. तू सर्व तयारो ठेव.’ पतीचे हें आश्वासन ऐकून तिला फार आनंद वाटला व त्वरित ती भोजनाच्या तथारीस लागली. त्या अनामिकानें वाढ्यांत जाऊन नाथांस मोठ्या प्रेमाने भोजनाचे आमंत्रण दिले. नाथ सर्वोदेखत म्हणाले. ‘आंम्ही तुझ्याकडे भोजनास अवश्य येऊ.’ नाथांचे हें उत्तर ऐकून ब्राह्मणास व इतरांस मोठें आश्रय वाटले.

इकडे ब्रह्ममंडळांत मोठा कोळाहाल माजूल राहिला. अनामिकाच्या घरचे अन्नग्रहण म्हणजे धर्मभ्रष्टतेचा अगदी कडेलोट त्यांस वाटावा यांत आश्रय नाही ! त्यांनी ठरविले की, अंत्यजाच्या घरी नाथ अन्नग्रहण करीत असतां त्यांना हातोदात घकडून त्यांची फजिती करावयाची म्हणून त्यांनी नाथांच्या वाढ्यापासून त्या अंत्यजाच्या घरापर्यंत वाटेवर ठिकठिकाणी ब्राह्मण उभे केले. परंतु नाथ त्या अनामिकाच्या घरी जाऊन पाटावर वसेपर्यंत या गोष्टीचा बोभाट होऊं द्यावयाचा नाही अशी पूर्ण खत्रदारी घेण्यांत आली.

नाथमहाराज आपल्या घरी नित्यकमैं सारून स्वस्थ बसले असतां, तो अनामिक पुन्हां त्यांजकडे येऊन हात जोडून म्हणाला, “महाराज, आपण चलावे सर्व तयारी आहे.” नाथांनी त्यास सांगितले, “तू आपल्या घरी जाऊन पांत्रे मांड; ब्राह्मणांचे तीर्थ घेऊन मी लवकरच येतो.”

आणि हेंही ध्यानी ध्या. जलस्थळ काढ प्रदेशी। जर्नी वर्नी देशी विदेशी। संचलें मी ते जी आकाशी। एक देशी मी नव्हे ॥ अ. १९ ओ. २१२ ॥ भूतीं सबाह्याभ्यंतरीं। मरविं उरलों मी चराचरीं। हें सकळ सूत्र ईश्वरी। सूत्रधारी मी त्याचा ॥ मी सकळ भूतांची माता। मी त्रिगुणांची साम्यावस्था। मीचि सकळेंद्रिय प्रवर्ती। कर्ता, धर्ता, संहर्ता ॥ दृश्य जात हें मत्स्वरूप। कीडा मुऱ्यांगी रंक भूप। हें स्थिर जंगम विश्व अमूप! हेंचि निजरूप चावांचे ॥ अ. ३ ओ. १४५, १४६, १४८ ॥

ब्राह्मणांचे गुत हेर हा सगळा संवाद कान देऊन ऐकत होत. त्यांनी हैं वतमान अखिल ब्रह्मवृद्धास कळवितांच भ्रष्टतेच्या पुराव्यासह नाथांस पकडण्यासाठी ते अगदीं सज द्याऊन राहिले.

तो अनामिक आपल्या घरीं जाऊन पौऱ्यला तोंच त्याच्या मागोमाग नाथदि तेचे गेले. त्यांस पाहतांच त्या दांपत्यास निरतिशय आनंद झाला. त्या दोघांनी नाथांची यथासांग पूजा केली व त्याच्या गळ्यांत फुलांच्या माळा वातल्या. अंत्यज पत्नीने एका मोठ्या ताटांत अन्न वाढून आणले.

हा सगळा प्रकार ब्राह्मणांनी चौरून पाहिला व तें वर्तमान नाथांच्या शेजारीं राहणाऱ्या इतर ब्राह्मणांस कल्विष्यासाठी ते मोठ्या उल्कंटेने धांवत सुटले. नाथ महाराच्या घरीं पाटावर बसून भोजन करण्यास प्रवृत्त झाले आहेत हे त्यांच्या तोडचे शब्द एकतांच, अत्पाविकाशांत, शेंकडॉं ब्राह्मण अंत्यजगृहास वेढा देऊन, मुद्रेमालासह नाथांस पकडण्याच्या उद्देशानें महारवाड्याकडे जाण्यास निघाले. वाईत नाथांचा वाढा लागला तिकडे त्यांनी हक्कंच डोकावून पाहिले तो नाथ वाड्यांत बसले आहेत असें त्यांस दिसले. तेव्हां अधिकच आश्रयंचकित होऊन ते अंत्यजगृहीं आले तो तेथें पाटावर बसून नाथ अंत्यजानें केलेली पूजा ग्रहण करीत आहेत असा देखावा त्यांच्या दृष्टीस पडला. आपल्या डोक्यास कांदीं भ्रम तर झाला नाही ना अशी शंका त्यांस उत्पन्न होऊन ते पुन्हां धार्हने नाथगृहीं आले तो तेथें नाथ पूर्ववत् स्वस्थ बसलेले त्यांच्या दृष्टीस पडले. तरी देखील नाथांच्या अलौकिक सामर्थ्याविषयी त्यांची खात्री होईना.

तेथे पाहर्ता जैसा । येथेही तोचि तैसा ।

वारंवार धांवता छेशा । शीण मानसा प्रती तथा ॥

प्रातःकाळापासून । तीन प्रहरपर्यंत जाण ।

धांवतां कष्टले आहण | हिंपुटी होऊन बैसले ||

सारिखे स्वरूप दोहीं स्थलीं । ब्राह्मणीं पाहिलें सकलीं ।

ਅਸੀ ਹੋਊਨ ਤੇ ਵੇਲੀਂ । ਕਰ ਕਪਾਲੀਂ ਪੀਟਿਤੀ ॥

आणि सत्युरुपाच्या छलाचें पर्यावसान शेवटी स्वतःच्या मस्तकताडनांतच व्हावें यांत आश्रयही नाहीं. दोन्ही ठिकाणीं नाथांस पुन्हां पुन्हां सारखे तीन तास पाहून त्यांस अगदीं वेढ लागण्याचा प्रसंग येऊन ठेपला. ते म्हणूं लागले कीं नाथांस सावरी विद्या येत असल्यामुळे त्यांनी एखादा आग्यावेताळ प्रसन्न करून घेऊन त्याच्याच खा भूत-चेष्टा असाव्यात. जो तो आपल्या मगदुराप्रमाणे अनेक प्रकारचे तर्ककुतर्क लढवूं लागला. परंतु विश्वांतील भूतमात्राचा सूत्रधार जो परमेश्वर त्याच्या कृपेने प्रात हालेल्या अलोकिक सामर्थ्याचे हे खेळ असतील ही कल्पना मात्र एकाउही सुचली नाहीं.

अशाच एका प्रसंगाचे श्रीगुरुचरित्रांत कथन केले आहे.

श्रीगुरुदत्त नृहसिंहसरस्वती महाराजगाणगापूरी होते. दिवाळीचा सण आला होता. महाराजांचे सात शिष्य त्यांना आपल्या घरीं भिक्षेस चला म्हणून आमंत्रण देण्यासाठी आले. एकापेक्षां एकांवर श्रीगुरुची अधिक प्रीति होती. श्रीगुरु त्यांना म्हणाले, “तुमचे एकेकाचे एकेक गांव निरनिराळे आहे. तेव्हां सर्वांचे घरीं कसे यावे. याचा तुम्हीं आपसांत विचार करा. तुम्हीं दिवस वाढून घेऊन मला सांगा. तेथें आम्हीं येऊं.” कोणी अगोदर गुरुंना न्यावें म्हणून ते आपसांत भांडू लागले. श्रीगुरु त्यांना म्हणाले, “तुम्हीं भांडता कशाला? कोणाचे घरीं आम्हीं येऊं.” त्यांचे समाधान होईना. ते गुरुंची विनवणी करूं लागले. मग गुरुंनी एक माव केली. एकेकाळा जवळ बोलावून त्याच्या कानांत सांगितलें कीं, आम्हीं तुझ्याकडे येऊं. तूं कोणास सांगू नको. अशा रितीने समाधान पावून ते सातही भक्त एकमेकांस न सांगतां आपापल्या गांवां निघून गेले. गांवातील सर्व लोक हात जोडून श्रीगुरुंना विनवू लागले, “स्वामी महाराज, आम्हांस सोडून आपण जातां कीं काय?” श्रीगुरु म्हणाले, “मनामध्ये चिंता करूं नका. आम्हीं येथेंच राहतों.”

दिपवाळी चतुर्दशीची पहांट. मंगल स्नान करण्याची वेळ जवळ आली. श्रीगुरुंनी आठ रूपे धारण केलीं. ते साती ठिकाणी गेले आणि गाणगापूरीही होते. साक्षात् श्रीनारायणाचा महिमा अपार आहे. अशी दिवाळी झाली. सर्व ठिकाणी श्रीगुरुंनी पूजा घेतली. पुन्हां पूर्वीप्रमाणेच एकरूप झालें हीं गुप्तरूपे कोणालाच समजलीं नाहींत.

पुढे कार्तिक महिन्याच्या पौर्णिमेला दिषाराधन करण्यासाठीं सर्व भक्त दर्शनासाठी गाणगापूरीं श्रीगुरुजवळ आले. सर्वजण नमस्कार करिते झाले. दहावे दिवशीं भेटी झाल्यावर एकमेकांत भांडू लागले, आणि म्हणूं लागले कीं, दिवाळीचे दिवशीं श्रीगुरु आमचे घरीं होते. कांहींजण सांगूं लागलें खरें आहे. कांहीं सांगूं लागलें हें सर्व खोटें आहे. सर्व शिष्य खुणा दाखवू लागले. मी जें वस्त्र श्रीगुरुंना दिलें तें हें वस्त्र त्याच्याजवळ आहे. सर्व लोक तटस्थ झाले. गांवातील लोक म्हणूं लागले तुम्ही खोटें सांगतां. श्रीगुरु येथेंच होते. त्यांनी दिपवाळी येथेंच केली. सर्व लोक आश्रय करू लागले हा त्रैमूर्तीचा अवतार आहे. श्रीनारायणाचा महिमा अपार आहे. हा श्रीहरिचाच अवतार आहे असें म्हणून सर्व भक्त नानापरी स्तोत्र गाऊं लागले.

X

X

X

हीच लीला श्रीवासुदेवानंद सरस्वती महाराजांनी आपल्या समाधिस्थितीत करून दाखविली.

गुरुद्वादशीचा उत्सव नेहमीं नरसोबाच्या वाढीस साजरा करण्यांत येतो. शके १८२८ ची गोष्ट, त्या वर्षीच्या आश्विन महिन्यांत महाराजांचे वास्तव्य नरसोबाच्या वाढीस होतें. कोल्हापूर सरकारकडून कांहीं कारणास्तव उत्सवास प्रतिबंध करण्यांत आला होता. सर्व मंडळी महाराजांकडे गेली व सालाबादप्रमाणे निर्विन्न उत्सव पार पडावा म्हणून सर्वांनी त्यांचेजवळ प्रार्थना केली. महाराजांनी आश्वासन दिलें की उत्सव निर्विन्न कडेला जाईल. तेंच खरें झालें. उत्सव व्यवस्थित पार पडला.

आश्विन वद्य दशमीस महाराज प्रातःकाळीं स्नानांकरितां श्रीकृष्णातीरावर आले असतां त्यांना श्रीदत्तप्रभूंचे प्रत्यक्ष दर्शन घडले, नित्याचे आन्हिक आटोपल्यानंतर श्रीदत्त दर्शनाकरितां महाराज नियमाप्रमाणे आले, त्यावेळीं बंदन चालू असतांनाच महाराजांची समाधि लागली तसेच महाराज वर ब्रह्मानंदाचे मठांत येऊन वसले. सायंकाळीं पांच वाजेपर्यंत समाधिस्थिती होती.

वेळगांवचे कालकुंद्रीकर वाडीस आले होते. त्यांच्या पत्नीने त्याच दिवशी सकाळी येऊन महाराजांना भिक्षेचें निमंत्रण दिले होते. त्या दुपारीं स्वयंपाक तयार करून महाराजांची वाट पाहत वसल्या. त्यावेळी महाराज दुसरे रूप धारण करून भिक्षेस निघाले. कांहीं मंडळीही त्यांच्या मागून निघाली. पण रामचंद्र योगींच्या मंदिरासाञ्चित्र येण्याचरोबर तें रूप अटश्य झाले. त्याचवेळी गांवाबाहेर वेशींतून येणाऱ्या मंडळींना महाराजांचे दर्शन झाले व त्यांना महाराजांनी प्रसादही दिला. त्यांनी गांवांत येऊन आपणांस दिलेला प्रसाद दाखविला. हा चमत्कार समजल्यावर गांडाबुवांच्यानें कांहीं राहवेना. त्यांनी रोजच्या वेळी सायंसध्येस गेल्यावेळीं संगमाच्या घाटावर हा प्रश्न महाराजांनी केला. तो ऐकून महाराज हंसले व म्हणाले, “आपल्याला कांहीं माहित नाही. आपण सर्वांसमक्ष मठांत समाधि स्थितींतच संध्याकाळपर्यंत होतों.” महाराजांचे हें सांगणे ऐकून सर्व मंडळी आश्रयानें थक झाली. सर्वांनी महाराजांना साष्टांग नमस्कार घातले. रात्रीं कालकुंद्रीकरांच्या पत्नीनेहि आज दुपारीं महाराज भिक्षेकरितां आपणाकडे आल्याचे सांगितले. त्यावरून महाराजांच्या लोकोत्तर सामर्थ्याविषयीं सर्व लोकांची खात्री झाली.

सामर्थ्यसंपत्ति वना

मी निर्बल आहे, मी निर्बल आहे असै म्हणत राहिल्यानें तुमची निर्बलता वाढतच जाणार. मी सामर्थ्यसंपन्न आहे, मी वाटेल तें करूं शकेन, असे सामर्थ्याचे व स्फूर्तीचे विचार मनांत घोळवा. सामर्थ्य तुमच्याच ठायी आहे. एकदां फुंकर मारून तर पहा ! त्या सामर्थ्याच्या अग्नीने तुमचे डोळे दिसून जातील. रडत काय बसलां अहांत !

— स्वामी विवेकानन्द

आजगांवचे श्रीचिदानंद स्वामी

कौंकणांत आजगांव नांवाचें एक गांव आहे. तेथे बाळकृष्ण नांवाचे आश्रमायन शाखेचे भारद्वाजगोत्री कुडाळ देशस्थ ब्राह्मण गृहस्थ राहात असत. त्यांच्या कुटुंबाचें नांव रमाबाई. ह्या परम शांत स्वभावाच्या होत्या. घरची अतिशय गरिबी पण या साध्वीस दासिद्याचा केव्हां विशाद वाटला नाही. शके सोळाशें तिसांतरी या दांपत्याचें उदरीं एक मुलगा जन्मला. त्याचें नांव रुद्राजी. हाच पुढे चिदानंद स्वामी म्हणून प्रसिद्धीस आला. घरच्या गरीबीमुळे बाळकृष्णानें भिक्षा मार्गून मुलाचें मौजीबंधन केले. लवकरच बाळकृष्ण पंचत्व पावला. बिचाऱ्या साध्वीवर आकाशाची कुळाडच कोसळली! सावकारानें भांडीकुंडी व घर घेतले, बिचारीला नेसावयाच्या लुगळ्याशिवाय कांहींच उरले नाही. गांवांतील प्रत्येक घरी जाऊन मुलासाठीं आसरा देण्यासाठीं तिनें पदर पसरला पण कुणीच तिला आधार दिला नाही. अखेर कंटाळून ती मुलाला घेऊन वेगुल्या नजीकच्या वेतुर गांवीं आपल्या माहेरीं गेली. तिथेपण भाऊ आणि भावजया छळ करू लागल्या. पण आपल्या मुलासाठीं तिनें सारें सहन केले. स्वतः दलण कांडण करून मोळकरणीप्रमाणे राबूं लागलीं रुद्राजी रानांत गुरे चारूं लागला.

रुद्राजी गुरे घेऊन रानांत जाई पण त्याला न्याहरी क्वचितच मिळे. दररोज जवळजवळ उपवास घडे. भूक लागली म्हणजे कुरटीं फळे खाऊन त्यानें आपला जठराभी शमवावा. रुद्राजीचें गुरांवर फारच प्रेम. गाईना नेऊन प्रवाहांत त्यानें स्वतः धुवाव्या. त्यांच्या गळ्याखालीं खाजवीत त्यानें त्यांचे गोचीड वेंचावे मग एका शिळेवर तो आपली बांसरी वाजवीत बसे. तो पांवा वाजवू लागला म्हणजे त्यांतून राधाकृष्ण जय कुंजविहारी ध्वनि उमटत असे.

खडेसलाचें ते निबिड घोर अरण्य, वनपशुंतीं गजबजलेले. झाडी इतकी दाह होती कीं सूर्यकीरणांचाहि प्रवेश होत नसे. अशा या भयंकर ठिकाणीं रुद्राजी गाईची सेवा करी. असाच एके दिवशीं रुद्राजी शिळेवर पावा वाजवीत बसला असतां, एक संन्यासी एका मोठ्या वाघाला कानाला धरून तेथें आला. तो वाघास म्हणतो, ‘अरे, हा रुद्राजी हरिचा मोठा भक्त आहे. त्याचीं गुरे मारू नको.’ रुद्राजीनें हें पाहिले, त्यानें धांवत जाऊन त्या यतीच्या पायीं शुद्ध भावानें माथा ठेविला आणि तो म्हणाला, ‘महाराज, आपण कोण? कोठले? असें काय कारण कीं आपण हें कानन आपल्या

पदस्पर्शनें पुनित केलें. आपला केवढा अधिकार ! आपला हात लागतांच हा महाकूर वाघसुद्धां गाईसारखा गरीब बनला आहे. महाराज, तशीच माझ्यावर कृपा करावी. मी भणंग भिकारी पोरका आहे. आपणांस सर्वस्वी शरण आहे मी.

हें भाषण ऐकून त्या यति महाराजांनी मधुर हास्य केलें. ते उत्तरले, “ बाळा अरे, तू अजून लहानच आहेस. तुझ्या ओठावरचे दूधसुद्धां पुरतें वाढलें नाहीं. तोंच म्हणत आहेस की मजवर कृपा करा, कृपा ! कृपा ह्या शब्दाचा अर्थ तरी माहीत आहे कंतु तुला ? मला वाटतें कृपा म्हणजे वैभव मिळावें बायको मिळावी असेंच ना ? ”

रुद्राजीनें हात जोडून नम्रपणानें उत्तर दिलें, “ महाराज, वैभव काय कामाचें ? देहप्रारब्धानुसार तें मिळतें. असें जाणती माणसें सांगतात. नको, नको ती श्रीमंती. त्यामुळे अंगांत ताठा मात्र येतो.” त्याचें उत्तर ऐकतांच यतिमहाराजांना अतिशय आनंद झाला. त्यांना वाटलें प्रल्हादच पुन्हां जन्माला आला की काय ? त्यांनी तात्काळ रुद्राजीच्या मस्तकावर आपला कृपाहस्त ठेऊन त्यास उपदेश केला. त्याचे चिदानंद असें नांव ठेविलें. गुरुकृपा होतांच रुद्राजीस जिकडे तिकडे श्रीहरी दिसूं लागला. रुद्राजीला आईचा आणि घराचा विसर पडला. आठ दिवस त्या जंगलांत गुरुशिष्य आनंदांत राहिले. यतिमहाराज मनांत म्हणतात “ आठ दिवसांत केवढा अधिकारी झाला. हा पूर्वीचा योगभ्रष्ट असावा.” रुद्राजीला घराची शुद्ध नव्हती, त्याची वृत्ति ब्रह्मानंदीं तादात्म्य झाली होती. गुरुंनीं बळेंच त्वाला घरीं पाठविलें.

इकडे घरीं, रुद्राजी जंगलांतून परतला नाहीं म्हणून त्याची आई आणि मामा त्याचा शोध करूं लागले. आई शोकाकुल झाली. तिनें अन्नपाणी वजर्य केलें. गुराखी भेटत त्यांना रुद्राजीबद्दल विचारावें पण त्याचा पत्ता लागला नाहीं. गरीब विचारी माउळी सारखा देवाचा धांवा करीत होती.

असो. आठ दिवसांनी रुद्राजी परत आलेला पाहतांच रमाबाईस आनंद झाला. आईनें आठ दिवस कोठें होतास हें विचारल्यावर रुद्राजीनें अरण्यांतील सारी हकिकत सांगितली. चिदानंदानें आपल्या मातेस गुरुंकडे नेऊन तीस उपदेश देवविला. मग त्रिवर्ग यात्रेस निघाले. काशी, प्रयाग, गया, ब्रिकेदार इ. उत्तर याचा संपवून तीं मंडळी वेतुरग्रामास परतली. येथे रमाबाई वैकुंठवासी झाल्या. त्यांच्या क्रियाकर्मानंतर ही गुरुशिष्यांची जोडी दक्षिणेस यात्रेकरितां वळली. रामेश्वर सेतुबंधन वगैरे क्षेत्रे पाहून चिदानंदमहाराज आपल्या गुरु समवेत आजगांवास आले.

महाराज आजगांवीं ‘असतांना नित्य अनेक मंडळी त्यांच्या दर्ढनास येत आजगांवला जणूं काय चातुर्मासाच्या पंढरीचें स्वरूप प्राप्त

महाराजांनी अनेक चमत्कार केले. एका श्रीमंत माणसाच्या मुक्या मुलास
आपल्या तोंडांतील उष्टै खोबरे देऊन आणि त्याच्या जिब्बेवर रामकृष्ण विष्णु विष्णु हरि
हीं अक्षरे लिहून त्यांस बोलकें केले. चिपळूणच्या एका बाईला सई नांवाची आठ
वर्षांची फार सुंदर मुलगी होती. पण ती जन्मांध होती. बाईने सईला हृषी देण्यासाठी
महाराजांची प्रार्थना केली. महाराजांनी चिपळूणच्या भार्गवरामाच्या देवळांतल्या
न्हाणीघरातील तीर्थ तिच्या डोळ्यांत घालण्यास सांगितले. त्या बाईने तसें करतांच
सईला दिसु लागले.

एकदां काय झालें, गुहागरचा नारायण नांवाचा एक पंचवीस वर्षांचा ब्राह्मण तरुण होता. तो आजगांवला आपल्या सासुरवाडीस आला, दुसऱ्या दिवशी फळशोभन समारंभ होता. समारंभ चालू असतां एकाएकीं नारायणास मृत्यु आला. हें पाहून त्याची बायको जीव देण्यासाठीं विहिरीवर धांवत सुटली. तिच्या बापानें तिला पकडून रडत रडत तो तिच्यासह चिदानंद महाराजांकडे आला व त्यानें महाराजांस सर्व हकिकत सांगितली. महाराज एकदम उठले व त्या मुलीस म्हणाले, “अग, उठ, मंगलकार्यास त्या भीमातरीं उभ्या असलेल्या पांडुरंगाचें स्मरण कर. चल, मी तुझी ओटी भरतो” त्या मुलीसह महाराज तिच्या घरी आले. पंढरीनाथाची प्रार्थना करून त्यांनी नारायणाच्या मृतदेहावर जल प्रोक्षण केले. तों काय चमत्कार! नारायणाच्या देहांत चैतन्य आले, तो उठून बसला. सर्वांना आनंद झाला. सगळीकडे विडलनामाची एकच धून उठली. तें नवविवाहित जोडपैं महाराजांच्या पायांवर लोळण घेऊं लागले,

तसेच केवूस गांवीं एका ब्रह्मसमंधासु मुक्ति दिली.
चिदानंदांचे गुरु यतिमहाराज त्यांचें नांव पूर्णानंद. गुरुशिप्रभाणें महाराजांनी आपल्या वयाच्या चाळीसाऱ्या वर्षीं विवाह केला. आणि त्यांच्याच सांगण्यावरून गौड सारस्वत ब्राह्मणांच्या दाभोली मठाच्या जगद्गुरुच्या शादीचा स्वीकार केला.

महाराजांना सहा मुलगे आणि एक कन्या झाली. त्यांनी स्वानंदलहरी नांवाचा प्राकृत ग्रंथ लिहिला, त्यांच्या मठास अनेक इनाम जहागिरी मिळाल्या.

महाराजांस पुढे उष्णवाताचा विकार जडला. उन्हाळ्यामध्ये त्यांच्या शरीराची सारखी आग होई. हे चार महिने रुक्मिणीकांत त्यांच्या अंगावर पाणी शिंपडून त्यांना अहोरात्र पंख्यानें बारा धाली. हें पाहून महाराज पांडुरंगास म्हणतात,

“ तों एके दिनीं प्रभूरीं । बोलूं लागले पुण्यरात्री ॥

पांडुरंगा दासासी । कां हो वृथा लाजवितां ॥

या मृत्तिकापिंडाचे । कां हो कौतुक साचे ॥

अंतःकरण जननीचें । तत्पर शिशुसेवेशीं ॥

तयीं विनोदें बोले केशव । माझ्या सेवेची अगाध माव ॥
 मेल्यावरही अनुभव । येईल याचा निश्चये ॥
 असो अनंत करुन लीला । घेण्या एकांतवासाला ॥
 आले बागलच्या राईला । चिदानंद साधुवर ॥
 शके सत्राशीं नऊसी । पुळवंग नाम संबत्सराशीं ॥
 पौष वद्य दशमीसी । गेले स्वामी निजधामा ॥
 ही बागलची राई । तेंडुल गांवासन्निध पाहीं ॥
 तेथ ही अनाथांची माई । समाधिस्थ झालीसे ॥
 श्रोते अजूनपर्यंत । येता महाशिवरात्र ॥
 लांकडापासून टपकत । पाणी समाधीच्यावरी ॥
 मृगनक्षत्र लागे तोंवरी । गळती समाधीच्यावरी ॥
 तैशीच रहात साजिरी । संशय असल्यास जाऊन पहा ॥
 हें संतशक्तीचें बळ । उगाच नव्हे पोरखेळ ॥
 बहुरूपी होत भूपाल । अनुभव न परी सत्तेचा ॥
 हे चिदानंद स्वामी कल्पद्रुमा । अनाथांच्या विरामधामा ॥
 संतचरित्रीं माझा प्रेमा । ऐसाच टिको उर्वदा ॥

सर्व शास्त्रांचे सार

सगळीं शास्त्रे धुंडाळून पाहिलीं तर त्यांचे सार अवध्या तीन वाक्यांत सांगतां येईल. १ जें घट्टन गेले त्याचा वृथाशोक करू नये. २ जें वाट्यास आले असेल तें शांततापूर्वक व वैर्यपूर्वक सोसावयाचे व पुढे पाऊल टाकावयाचे आणि ३ जें अश्राप्य त्याच्यामागे लागू नये.

जैसें डोळ्यां अंजन भेटे । ते वैलीं दृष्टीसी फांटा फुटे ॥

मग वास पाहिजे तेथे प्रगट । महानिधी ॥ शानेश्वर.

हीं कदाचित् कविकल्पना असेल – पण डोळे काळजीपूर्वक तपासून अचुक चष्मा बनवून बेतल्यास, शतायुषी झालांत तर दृष्टि स्वच्छ रहाते हें सत्य आहे.

शाकरितां निर्दोष चष्मे बनविणार

शेंडे आणि कंपनी

बोरभाट लेन, गिरगांव, मुंबई ४. यांचा सळ्ठा घेऊन निर्धारित रहा,
 बाहेरगांवीं फ्रेम्स, लेन्सिस् व प्रिस्क्रिप्शनप्रमाणे चष्मे बनवून ऑर्डरप्रमाणे पाठवू.

एकमेव मार्ग

— महात्मा गांधी

अपकाराची फेड अपकारानें केल्यास कोणतीही गोष्ट सांच्य होत नाहीं. उपकाराची फेड उपकारानें करणे हाही कांहीं मोठासा सद्गुण म्हणतां येणार नाहीं. अपकाराची फेड उपकारानें करणे हाच खरा मार्ग आहे.

फार वर्षीपासून एका गुजराथी काव्यांतील कांहीं पंक्तीनीं माझे मन खेचून घेतले, त्यावेळेपासून अपकाराची फेड उपकारानें करावयाची हाच माझा जीवन मंत्र होऊन राहिला, त्या काव्याचा एकंदर भावार्थ तोच होता.

त्याप्रमाणे वागण्याचा मी प्रयत्न करूं लागलो, त्या बाबतीत वेळोवेळीं प्रयोगदी करून पाहूं लागलो. तो मला एकच छंद जडला म्हणा ना. जे आपल्याशीं प्रेमानें व चांगल्या रीतीनें वागतात, त्यांच्याशीं आपण चांगल्या रीतीनें वागणे यांत विशेष काय आहे ? एका रूपवाबद्दल एक रूपवा देणे हा झाला सरळ हिशोब; परंतु एक आप्याच्या मोबदल्यांत एक रूपवा गमावून बसणे यांत कांहीतरी वैशिष्ट्य आहे. दुष्ट स्वभावाच्या माणसांशीं सळावानें वागणे म्हणजे आपले कर्तव्यपालन करणे.

आपल्याशीं प्रेमानें वागणाच्याबोवर जनावरेही प्रेमानें वागतात नाही का ? मग माणसाचें वैशिष्ट्य तें काय ? मनुष्य म्हणजे ती मगवंताची प्रतिमा आहे. तो देववंशातला आहे. त्यानें अपकाराची फेड उपकारानें करावयाची आहे. तरच त्यानें मनुष्यजन्म शोभविला असे म्हणतां येईल.

आम्ही कोणाहीबद्दल दुष्ट किंवा पापी विचार मनांत आणतां कामा नयेत. त्याचप्रमाणे दुसरी माणसे आमच्याबद्दल दुष्टावा जाळगतात असेही आपण वाढून घेतां कामा नये. कोणी कांहीं पापी किंवा अमंगळ विचार प्रदर्शित करूं लागला तर ते आपण कानावर घेतां कामा नयेत.

असत्यावर सत्यानें विजय मिळवितां येतो; प्रेमानें रागावर विजय मिळवितां येतो, सोशीकपणानें अत्याचारावर विजय मिळवितां येतो. जगाचा हा अवाधित व शाश्वत नियम आहे. तो केवळ साधुसंतांकरितांच नाहीं तर तुम्हीं आम्हीही त्याचें आचरण करणे जरूर आहे. कारण तें कल्याणकारक आहे. या नियमाचें आचरण करणारी माणसे थोडीं असतील. असेनात का ? या जगाची धारणाशक्ति त्यांच्यावर अवलंबून आहे. तेच जगाचा आधार आहेत. या जगाचे व्यवहार त्यांच्यामुळे सुरळीत चालले आहेत. हीच खरी विद्या आहे. ती आपण हस्तगत केली पाहिजे. त्यामुळेच आपले अंतःकरण पवित्र बनत असते.

सत्कर्माचें फळ चांगलेच मिळावयाचें, प्रेम दिल्यानेच प्रेम मिळू शकते, परवी नाहीं. याविना मला तरी अन्य मार्ग माहीत नाहीं.

रामभक्त व संगीत सम्राट त्यागराज

लेखक—रा. बि. कामत, बी. ए., बी. टी.

सुमारे दोनशे वर्षांपूर्वी संत त्यागराज हे होऊन गेले असले तरी संत तुळसीदासांप्रमाणे ते अमर झाले आहेत. ते श्रीरामाचे परमभक्त होते. त्या भक्तीपुढे त्यांनी सर्व तुच्छ लेखिलें. ते सत्पुरुष होते तसेच गायन कलेत त्यांनी पूर्णत्व संपादन केले होते; परंतु ती कला त्यांनी प्रभू रामचंद्र गीत गाण्यासाठी राबविली.

एका पुण्यवान् संतगायकाचा मी आपणांस परिचय करून देणार आहे. त्यांचे नांव त्यागराज. ह्या नांवातच त्यागाचा परिचय होतो, आणि खरोखरच केवळ रामाचे सेवेकरितां, रामाच्या भक्तिकरितां व रामदर्शनाकरितां ह्या महान् गायकानें आपल्या कलेचा उपयोग केला. आपला गोड आवाज, सुमधुर वादनकलेची देणगी व काव्यशक्ति त्यांनी केवळ रामनामाकरितां खर्च केली. वाल्मीकि—महान् आदि कवी, वाल्मीकीने आपली वाणी व लेखणी रामसेवेकरितां वैचली, त्याप्रमाणे ह्या त्यागराजने आपली संगीतकला रामचरणी वैचली. त्यागराज हा पण गायनाचार्य—गायन कलेचा प्राण व ज्याप्रमाणे तानसेन त्याप्रमाणे हा संगीतसम्राट होता व त्याचप्रमाणे रामाचा एकनिष्ठ भक्त होता.

रामनाम हैंच सर्वस्व

त्यागराजचा जन्म १७५९ मध्ये कावेरी नदीच्या काठी असलेल्या एका खेडेगांवी झाला. त्याच्या वडिलांचे नांव रामब्रह्मण व आईचे नांव संतदेवी असे होते. दोघेही अत्यंत पवित्र आचरणाची असून रामाचीं परम भक्त होती. रामब्रह्मण हे नांवाप्रमाणेच आचरणाने ब्राह्मण असून, संगीतकला पारंगत होते व आईतर सद्गुणांची मूर्तिमंत पुतळीच होती. दोघेही मनाने अत्यंत पवित्र प्रेमळ, व आचरणाने अत्यंत शुद्ध असे होते. त्यांना एकूण तीन मुलगे असून त्यागराज हा सर्वांत लहान मुलगा होतां. संगीत कला ही वडिलांकळूनच त्याला मिळालेली देणगी होती व ती मौलीक देणगी त्याने अगदी योग्य कारणाकरितां, रामसेवेकरितां प्राणापलीकडे जतन करून उपयोगांत आणली हैं तर त्याचे वैशिष्ट्य होतें. त्यागराजांचे रामनाम हैं ब्रह्म होतें. ती खराखुरा रामदास होता. रामनाम हा त्याचा मंत्र होता. रामायण हा त्याचा जीवनसऱ्हा होता. रामायणावर त्याचे प्राणापलीकडे प्रेम होतें व त्याचे तो सतत पठन करीत असे. त्याच्या संगीत कलागुरुचे व्यंकटराम हैं नांव होतें. त्यागराज हा सतत रामनामाच्या संगीतांत तळीन होऊन रामनामांत सतत रममाण झालेला असे. त्याने संगीतकलेत

भावतहृषीनतेचें एक नवीनच दालन उघडलें. त्याच्या संगीतांत भावनाप्रधानकाव्यांतून आत्म्याला आवाहन असे. त्याचा भक्तीपूर्ण आत्मा त्यांत ओतप्रोत भरलेला असे.

रामाचें एकवचनी, एकबाणी, एकपत्नी, जीवन हा त्यानें आदर्श ठेवलेला होता. रामाबद्दलची हजारो गाणी त्यानें पाठांतर करून ठेवलेली होती. ब्रार्थनेच्यावेळी संध्याकाळी, पहांटे तो सतत रामाची गाणी म्हणत असे. तंजावरच्या महाराजांचे मुख्यमंत्री गोविंदराव दीक्षितर यांनी स्वतः होऊन संस्कृत भाषेचे पुनरुज्जीवन होण्यासाठी एक फुक्ट संस्कृत विद्या शिकण्याचे कॉलेज सुरु केलेले होते. संगीत कला निपूण होण्यापूर्वी या पाठशाळेत त्यानें संस्कृत भाषेचा खोल अम्यास केला. वेदान्ताचे पारायण केले. व संस्कृतांतील दुर्मिळ मौलीक वाञ्छयाचे सखोल अध्ययन केले. संगीतकलेचे शिक्षण त्यानें व्यंकट रामय्या या राजदरबारी संगीताचार्यांकडून घेतले. या व्यंकटरामय्याला ह्या त्यागराजाची बुद्धिमत्ता व गोड गळा पाहून मनांत एक प्रकारचे प्रेम निर्माण झाले व आपली संगीतकला त्यानें त्यास दिलदारपणे देऊन टाकली.

त्यागराजाची संगीत सेवा

त्यागराजाने एक रामाची मूर्ति तयार केली व तिचे आराधन सुरु केले. ढोळ्यासमोर तिचे ध्यान धरून, अंतःचक्षूने तिच्याकडे एकाग्रता केली. ज्ञानचक्षुंच्या साहाय्याने संगीत आपली दासी केली. पहिलेच जै उत्सर्व भावगीत बाहेर पडले त्याचा भावार्थ खालील प्रमाणे होता. “राघवाची सेवा त्यागराज आपल्या संगीत शक्तीने करीत आहे. राघवाला पूजेची आवड फार आहे हैं जाणून त्याने काव्यसुमनांच्या माला व काव्यपुष्टे आणलेली आहेत. त्यांतील विचार सौंदर्य राघवाला नामसुर्घ करणारे आहे. अशी ही काव्य सुमनमाला सतत अर्पण करून त्याची दिनरात सेवा करील. त्याच्या या काव्यांच्या सेवा सुगन्धाने सर्व विश्व दरवळून जाईल. त्यागराजाची सत्कीर्ति ऐकून रामालाही आनंद होईल. राम हाच सबंध विश्वाचा पालनकर्ता, अनाथांचा नाथ, गरीबांचा आधार, विश्वाचा कनवाळू, सज्जनांचा पालनकर्ता, पतिव्रतांचा आधार अहित्योद्धार करणारा राम हाच केवळ एकमेव देव आहे. त्याच्या अंगी कृष्णाची कपटनीती नाही. सत्याचा पालनवाला, एकवचनी एकनामी, मातृभक्त पितृभक्त असा एकमेव राम हाच आदर्श देव आहे. अशा त्या महान् अवतारी रामाला मी शरण जात आहै.”

अशा या गाण्यानें त्यागराजानें रामाचं पूजन करण्यासु सुरवात केली. त्यागराजानें संगीतावरील सर्व पुस्तकांचा त्याग केला. नारदमुर्नीची आराधना केली व त्यांना प्रसन्न करून घेतले. नारदांनी त्यास ‘स्वरनवम्’ नांवाचं एक पुस्तक दिले. ह्या पुस्तकांत जुन्या, नवीन संगीतावर संपूर्ण माहिती होती. ह्या संगीतावरील जुन्यात जुना अगदी पूर्ण असा एकमेब आधारग्रंथ होय. ह्या अंथाच्या पठनानें, वाचनानें व सतत सांख्यिक्यानें लौकर्च त्यागराजानें संगीतावर शास्त्र व कला ह्या दोन्ही हृषींपैर्णे पूर्णपणे प्रभुत्व मिळविले व एक संगीतसम्माट बनला. त्यागराजानें रामसेवेचं कडकडीत व्रत पालन केले व १६

कोट रामनामाचा जप आरंभला व अन्नपाणी वर्ज करून तो जप कडक रीतीने पूर्णत्वास नेला, या तपश्चयेनंतर त्याच्या काव्यप्रतीभेला एक विशिष्ट तप्हेची घार चढली.

रोजची दिनचर्या

त्यागराजने रामाला एक सम्राट समजून त्याचें निजणे, उठणे बसणे, चालणे, पोषाक चढविणे, आंघोळ करणे, वेषभूषा करणे अशा बारीकसारीक प्रत्येक हालचालीवर काव्य केलेले आहे. त्याने रामाच्या मोठेपणावर, सम्राटसामर्थ्यावर अनेक काव्ये करून त्याच्यापुढे आपण किती क्षूद्र प्राणी आहोत व आपल्याला रामाच्या कृपाछत्राची किती आवश्यकता आहे हे दाखवून दिले.

तो गांवामध्ये भिक्षा मागत फिरत असे व भोजनाचे साहित्य गोळा करीत असे. तो बहुधा एकवेळच जेवण करीत असे. त्यानंतर तास दोन तास विश्रांती घेऊन नंतर पुन्हा रामभजन व रामसंगीताची मैफल बसवावयाची ती रात्रीं बारापर्यंत किंवा कधीं कधीं झोप येईपर्यंत. सर्वसाधारणपणे चार तास झोप ध्यावयाची. पुन्हा पहांटे चार पासून कार्यक्रमास सुरवात ते बारापर्यंत. असा सर्वसाधारणपणे त्यागराजचा दैनंदिन कार्यक्रम असे. पुढे त्यागराजाची बायको वारली तसा कमलांबा नावाच्या स्त्रीशीं त्यानें दुसरा विवाह केला; तिच्यापासून सीतालक्ष्मी नांवाची एक मुलगी झाली. तिचा त्यांनी एका दशग्रन्थी विद्वान ब्राह्मणाशीं विवाह लाऊन दिला. जेव्हां हा विवाह झाला तेव्हां लग्नभेटीचा पाऊस पडला. परंतु त्यागराजने त्यापैकीं सुंदर अशी राममूर्तीं स्वीकारली. बाकी सर्व वस्तू परत केल्या. या राममूर्तींचा तो एकमेव भक्त झाला. ही मूर्तीं अद्वापी आपणांस त्यागराजच्या तस्मजनम् या रस्त्यावरील घरीं पहावयास मिळते.

राममूर्तीसाठीं टाहो फोडला

त्यागराजाच्या मोठ्या भावानें त्यास हरकप्रकारे भयंकर त्रास दिला. त्याला नाना प्रकारे छळले. अनेक शिव्या दिल्या, मारले व एक दिवस तर त्यागराजाची आराध्य देवता श्रीराम मूर्ती तीच कावेरी नदींत फेकून दिली. त्यागराज पण कांही डगमगला नाही. त्यानें आपल्या इकडील ज्याप्रमाणे तुकारामानें इंद्रायणीतील बुडवलेली अभंग गाथा ईश्वरास विठ्ठलास आळवून वर काढली, त्याप्रमाणे त्यागानें पण रामनाम कथा आठवण्यास सुरवात केली. त्यानें एकच हंबरडा असा फोडला की ज्याचा करुणार्द्द आवाज पाषाणालाही पाझर फोडील. त्यानें एकदम टाहो फोडला “हे राम? मी आतां कोठें जाऊं? तुं कोठें आहेस? माझ्या प्राणसख्या, तुझा ठिकाणा कोठें आहे? मला अविश्वसनीय अशा अशाश्वत जगांत एकटा सोहऱ्यान तुं कोठें वरे गेलास? मला आतां तुझ्याशिवाय कोणाचाच आघार नाही. माझी घनघोर निराशा केवळ एका सुहास्य स्मितानें तूंच घालवूं शकशील. माझे दुःखाश्रू पुसून ठाक व तुझ्या भेटीचा परमानंद मला एकदां दे पाहूं. अन्नपाणी वर्ज करून त्यागराजनें सतत चार आठवडे हें व्रत चालूं ठेविले होतें आणि एक दिवस खरोखरच त्याची प्राण प्रियराम मूर्ती दुपारी पाण्याबाहेर आली व

त्याला भेटी झाली. त्यागराजला अनुपम असा दिव्यानन्द झाला व त्या अत्यानंदाच्या भरांत अनेक प्रकारे भेटीचे वर्णन करणारी रामावरची काव्ये त्यानें लिहिली.

काव्याचा अनमोल ठेवा

त्यागराजची रामभक्ति, काव्यशक्ति व अनुपम भावगीतें यांची कीर्ति वाच्यासारखी सर्व जगभर पसरली. राजेरजवाड्याकडून त्यास आमंत्रणे मिळून लागली. राजा सारभोज तंजावरचा राजा यानें त्यास राजाश्रय देण्याचें ठरविलें व राजकवी ही पदवी देण्याचें ठरविलें पण हा काळ संक्रमणाचा होता. परकीय सत्तेखाली हिंदुस्थान जाऊन ब्रिटीश साम्राज्य आपले जाळें पसरवून पहात होतें. राजा सारभोज ह्याचे तंजावरचे साम्राज्य जिंकलें जाऊन त्याला पण इग्रजांनी पेन्शन दिली होती. तरी त्यागराजावरील त्याचें प्रेम चिरंतन होतें. एक दिवसीं या राजा सारभोजने त्यास स्वतःचे गुणवर्णनयुक्त असें काव्य करून आणण्यास सांगितले व चांगलें काव्य लिहिल्यास मोठें बक्षिस देण्याचें कबूल केले. जो खालिता घेऊन सांडणीदूत आलेला होता तो त्यागराजाला म्हणाला, “महाराज ! लक्ष्मी आपण होऊन चालत आलेली आहे. एकच कविता रचा व सर्व खजिना ड्या ! महाराज, आपण म्हणाल ते देतील, बोला !” हे त्या दूताचे शब्द ऐकून त्यागराजने डोळे मिटले. रामाची मूर्ति डोक्यासमोर आणली आणि शांतपणे स्वयंस्फूर्तीनं कल्याणी रागांत एक गाणे म्हटले. ह्या गाण्यानें त्यागराजास अमर कीर्ति मिळवून दिलेली आहे.

त्यागराजाचै तें गीत ऐकून तो राजदूत एकदम खजिल झाला, व तसाच राजदरबारी परत जाऊन राजास त्यानें सर्व हकीकत सांगितली. राजाला हा अपमान सहन झाला नाहीं व त्यानें आपल्या राजदूतांस त्यागराजला पकडून व बेळ्या घालून आणण्याचा हुक्म सोडला. हा हुक्म करतांच राजा एकदम अस्वस्थ होऊन त्याला एक झटका आला व त्यास दैवी चमत्काराचा साक्षात्कार होऊन त्याला लाज वाटली व त्यानें हुक्म आपण होऊन मागें घेतला. राजाचा आजार कांहीं बरा होईमा तेव्हां तो स्वतः होऊन रामभक्त त्यागराजास शरण गेला. त्याची क्षमा मागितली त्याच्या सांगण्यावरून तो एकनिष्ठेनें रामभक्ति करूं लागला व त्या भयंकर मृत्युरोगाच्या हल्ल्यांतून बरा झाला. राजा त्यागराजावर बेहद खुष झाला. रामभक्तीचें तर त्याला वेढच लागले, त्यानें अनेक मंदिरे उभारलीं. त्यागराजाला वाटेल तेवढा पैसा देऊ केला घण तो त्यानें घेतला नाहीं तेव्हां राजा म्हणाला हा त्यागराज अपूर्व रामभक्त आहे त्याला फक्त देणे माहींत आहे घेणे माहितच नाहीं; खरोखरच त्यागराज हें नाव ह्या रामभक्ताला अगदी शोभून दिसते.

राजाला सडेतोड उत्तर

ह्यावेळीं त्रावणकोर संस्थानचा 'तिरुमल' नांवाचा एक मोठा शोकीन राजा होता हा कलावंत होता व त्याला संगीत, कलाकौशल्य ह्याची फार आवड असून त्यानें अशा लोकांना आपल्या दरबारांत राजाश्रय दिलेला होता. त्याचा सुबैहर नांवाचा दिवाण होता. तो तर संगीत कलेचा भोक्ता होता. ह्या दोघांनीं त्यागराजाचा सत्कार

करावयाचे ठरवून वेदवेलु नांवाच्या राजदूतास त्याला आणण्याकरतां पाठवले. वेदवेलु आला तेव्हां त्यागराज रामनाम संगीतांत तळीन झालेला होता. वेदवेलुने त्यागराजास आपल्या दिवाणाचे व महाराजांचे संगीत प्रेमाचे वर्णन ऐकवून राजदरबारी येण्यास पाचारण केले. तेव्हां त्यागराम म्हणाला मी फक्त रामाची उपासना करतो. माझी काव्य-शक्ति रामगुण वर्णनाकरितां खर्च होत असते, तिला राजस्तुति जमणार नाही. त्यावर वेदवलु म्हणाला काही हरकत नाही, आपण रामस्तुति आमचे दिवाण व राजेसाहेब यांचे दरबारात त्यांचे समोर करा. ते खृष्ण होऊन आपल्याला जहागिरी बक्षिस देतील. त्यावर त्या राजदूतास त्यागराजने खालील उत्तर दिले.

अरे वेदवल्लु माझे मित्रा ! अरे तूं काय खुळा आहेस काय ? अरे रामनाम, रामभक्ती, रामसेवा हीच खरी जहागिरी. हाच किताब, हेच वैभव, रामाची आराधना म्हणजेच ज्ञानाचा साक्षात्कार. बाकी सर्व तुच्छ आहे. अरे, ह्या सर्व ऐहिक सुखाचा, राजवैभवाचा रामनामापुढे काय वरै तोरा वर्णन करतोस ? अशा रामनामापुढे राजाश्रय, राजदरबार, ऐहिक सुखें व राजकृपा क्षणभंगुर आहेत. राजबंधन पाळणें व राजमर्जीस सांभाळणें हैं तर फार कठीण आहे व म्हणून तें मला नकोही आहे. रामाचे चरण हाच माझा आघार. तेंच माझें आश्रयस्थान होय. ह्या पलीकडे माझी जीवनांत अपेक्षा नाही तेव्हां मी कांहीं रामभक्ती सोडून आपल्या राजगृही येईन अशी अपेक्षाच करूं नका.

त्या राजदूताला पाहून उत्तरार्थ रचलेल्या काव्याचा वरीलप्रमाणे भावार्थ होता. वेदवल्लैं तें काव्य ऐकलैं व तो एकदम चाटच झाला, त्यानें तें गाणे पाठ केलैं व गुण-गुणतच परत आपलैं राजदरबारी गेला व महाराजांना त्यानें तें गाणे म्हणून दाखविलैं व सांगितलैं, “महाराज! आपण जर राजे असाल तर त्यागराज सम्राट आहे. आपल्या-पेक्षां श्रेष्ठ आहे. कोणत्याही बाबतींत तो आपणांस हार जाणार नाहीं. राजा व दिवाण ह्या दोघांनाहीं तें पटलैं व त्यांना त्या दोन कवितांवरूनच त्यागराजाच्या काव्यशक्तीची कल्पना आली.

निलोंभ वृत्ति

त्यागराजने अनेक तीर्थपर्यटने केली व भारतातील बहुतेक तीर्थक्षेत्रांना भेटी दिल्या. त्यागराजचे तपोबळ, काव्यशक्ति, रामभक्ती पाहून अनेक लोक वेडे झाले. अनेक लोक त्याचे शिष्य झाले. त्याची कीर्ती अखंड राष्ट्रांत पसरली. नजराणे व पैसा ह्यांचा त्यांचेवर पाऊस पडला. बहुतेकांना त्याने नकार दिला; परंतु ज्या कांद्हीं थोड्याफार देण्यांचा त्याने स्वीकार केला त्याचा उपयोग रामाची देवळे वाघणे, रामजन्मोत्सव सांजरे करणे रामभक्ती कार्या करितांच केवळ केला. त्याने कांद्हीही स्वतःकरितां ठेवळे नाही कीं वापरले नाहीं, ह्यांतच त्याचे त्याग राज हें नांव खन्या अर्थाने सिद्ध होते.

त्यागराज एकूण सत्तर वर्षे जगला, सर्वकाळ त्याने ईश्वराराघनेत धार्मिका.

＊ माझा सद्गुरु साईनाथ ＊

सद्गुरु साईनाथ माझा सद्गुरु साईनाथ
ध्यास तयाचा लागून राहो रात्रिदिवस मनांत ।

लक्कर नेसुन दगडावरती
 बसली चैतन्याची मूर्ती
 नजर जयाची फिरतां भंवतीं
 भर्की होई सनाथ ! ॥ १ ॥

माझा सदगुरु साईनाथ

कुणा न ठाऊक कोठुन आला
कसा वाढला कुठैं जन्मला
दिक्काला जो जिकुन वसला
कशास त्याची जात ! ॥ ३ ॥

माझा सद्गुरु साइनाथ

नाम तयाचै दुःख हरतसे
स्मरणे त्याच्या संकट नासे
कृपेत त्याच्या उद्धार दिसे
अमृतमय तो हात ! ॥३॥

माझा सदगुरु साइनाथ

साईकथा मम श्रवण ऐकुं दे
साईपदांचा स्पर्श सुखवूं दे
साईमय ही वाणि होऊं दे
होवो घोष मनांत ! ॥ ४ ॥

माझा सद्गुरु साहिनाथ

— प्रा. कृ. गाडगील

भजन, कीर्तन ह्यांत दंग होणे, रामनाम व राम भक्तीने तह्डीन होऊन वेड्यासारस्ये नाचणे हा स्याचा नित्य कार्यक्रम होता.

१८४७ साली त्यागराजने संन्प्रास घेतला. रामभक्तीचे भावगति म्हणत एकाकी लोकांतून “आम्ही जातो आतां?” असें सांगून जे एकदम अदृश्य शाळे ते पुन्हा कोणाला दिसले नाहीत.

काय हा प्रार्थनेचा महिमा !

—भगवद्गुरु श्रीरमादेवी

प्रार्थनेचा महिमा आजवर अनेकांनी गायिला आहे. तो गावा तेवढा थोडाच आहे. प्रार्थना म्हणजे मनुष्य जीवनाचै सार-सर्वस्व. जीवनाचा सर्वाधार; परंतु किती लोक मनापासून व निःस्वार्थपणे प्रार्थना करणारे सांपडतील? भगवद्गुरु श्रीरमादेवी यानीं या लेखांत स्वानुभवाचे बोल सांगितले आहेत.

तुम्हांला भगवंताशी संबंध जोडावयाचा आहे ना? मग प्रार्थना हीच अत्यंत सुलभ व खात्रीची साधना आहे

मनोभावे केलेली प्रार्थना तुम्हांला अध्यात्माच्या मार्गानें घेऊन जाईल. मनाला शिस्त लागावी लागते. तो शिस्त प्रार्थनेनें लागू शकते. प्रार्थना ही मनुष्याच्या रक्तांत व स्वभावांत भिनलेली आहे. तिला फुंकर मारून जागी करावी लागते. हेच पहा ना. एखादा दुर्घर ब्रसंग ओढवला असतां मनुष्य काय काय करतो वरै? दुःखतापानें बेजार झाला असतां तो काय वरै करतो? संकटपरंपरा कोसळू लागली असतां तो काय करतो? तो असहाय्य बनतो आणि त्या अवस्थेत प्रार्थनेचे पाय धरल्याशिवाय त्याला दुसरा मार्गाच शिळ्डक रहात नाही. त्याच मार्गांचा तो अवलंब करतो. देवाशिवाय अन्य आसरा त्याला रहात नाही. तो त्याचे पाय धरतो म्हणजेच प्रार्थनेच्या आहारीं जातो. ती त्याची प्रार्थनाच होय.

ज्याला अध्यात्म मार्गानें जावयाचै आहे, ज्याला कधीं ना कधीं भगवंताची भेट व्हावी अशी आस लागून राहिली आहे. त्याला सुलभ साधन म्हणजे प्रार्थना.

देव आणि मानव यांना जोडणारा पूल म्हणजे प्रार्थना.

भगवंत दयाळु आहे, प्रेमळ आहे, सामर्थ्यसंपन्न आहे. सर्व सद्गुणांचे सागर आहे. आपण बोलतो, चालतो, या जगांत वावरतो सवरतो ही सारी त्याची कृपा. तिच्या-बद्दल कृतज्ञता प्रगट करणे म्हणजे प्रार्थना करणे. आपल्यावर त्याच्या दयेचा व कृपेचा वर्षाव व्हावा यासाठीं त्याची अनन्यभावे प्रार्थना करावयाची.

आरंभ काळांत आपले हेतू पूर्ण व्हावे, संकटें दूर व्हावीं म्हणून प्रार्थना केली जाते. आणि नंतर जसजसें अंतःकरणे निर्दळ व पवित्र बनत जाते तसेतशी मनाला उपरती होऊं लागते. त्याच्या सन्निध जाण्याची, त्याच्या पायांजवळ ठाव मिळावा अशी सज्जावना मनांत जागी होऊं लागते. त्याच चिंतनांतून मनुष्याला आत्मबोध होऊं

लागतो. मी कोण हैं उमजूळागतें. आणि मग त्याचे अंतःकरण प्रेमानें परिपूर्ण होऊं लागतें. अंतःकरणातून शान सरितां वाहूळागते.

मग त्याला एका महत्तम तत्वाचें ज्ञान होतें. प्रार्थना आणि इच्छापूर्ती या गोष्टी एकमेकांपासून भिन्न नाहीत. ज्या फळाची आपण अपेक्षां करतों ती फलाकांक्षा पूर्ण करणारी प्रार्थनाच आहे हा त्याला बोध होतो. मग त्या साधकाला स्वतःची अशी काहीच इच्छा रहात नाही, भगवंताची इच्छा तीच त्याची इच्छा होते. तो ठेवील तसें रहावें असें वाढू लागतें.

आपलें अंतःकरण नाना प्रकारच्या मळांनी, दुर्गुणांनी व्यापलेले आहे. तो मळ धुवून धुवून साफ करणारा साबण म्हणजेच प्रार्थना. तीच आपल्या अंतरंगांतील कोनाकोपव्यांत साच्चून राहिलेली घाण धुवून साफ करते.

प्रार्थना काय करते ? ती मनाला शांतता देते, बुद्धीचे तेज प्रज्वलीत करते, अंतःकरणाला व्यापकता प्राप्त करून देते व आपल्या सान्या शरिरांत चैतन्य निर्माण करते.

प्रार्थना जेव्हां पराकोटीला पौहोंचतें तेव्हां मनुष्याला आवश्यक असलेली खरीखुरी शांतता मिळूं लागते, आणि मनाची शांतता हीच तर आपणाला संपादन करावयाची आहे.

आणखी प्रार्थना काय करते माहीत आहे? देव आणि मानव यांच्यामध्ये एक पोलादी पडदा असतो. त्यानें एकापासून दुसऱ्याची ताटातूट झालेली असते. प्रार्थनेमुळे त्या पडद्याचे तुकडे तुकडे होतात किंवा तो आपोआप बाजुला सरकला जातो आणि मग देव आणि मानव एकमेकांसमोर येतात व एकमेकांस भेदूं शकतात.

कुठें देव आणि कुठें मानव. एकानें हिमालयाच्या उच्च शिखरावर आसन ठोकलेले असते तर दुसरा त्याच्या तळाशीं तळमळत असतो. प्रार्थनेत लोह चुंबकाचे खेचून घेण्याचे सामर्थ्य आहे. मानवानें अनन्यभावे प्रार्थनेची कांस धरली असतां देव त्या उच्च स्थानाचा त्याग करून मानवाकडे खेचला जातो.

तुम्ही प्रार्थना करतां म्हणून सुखांत आहांत असें क्षणभरही समजूनका. देव तुमच्या प्राथनेची वाट पहात बसलेला नाही. तेवढा त्याला वेळही नाही. तो कृपाकू आहे तुमच्या कर्मानुसार तुम्हांला फळ मिळालेले असते.

तुमच्या गरजा काय आहेत याची भगवंताला कल्पना असते. त्या त्यानें अगोदरच पूर्ण केलेल्या असतात. परंतु प्रार्थनेसुळे काय होतें माहीत आहे? त्यामुळे तुमची अंतःकरणशुद्धि होऊं लागते व त्याच्या कृपेला तुम्हीं अधिकाधिक पात्र होऊं लागतां.

कर्ताकरविता परमेश्वर आहे यावर तुमची अठळ श्रद्धा असू द्या. अहंकार सोडून अत्यंत नम्रे बना व सर्व विसरून त्याची शरणांगाति पत्करा. प्रार्थनेने हेच साध्य करावयाचे असते.

प्रार्थनेसुलै भनांत अपवित्र विचारांना थारा मिळत नाही. त हदपार होतात, अंतःकरणांत सळ्डावनांचा उदय प्रार्थनेसुलै होऊं लागतो. नित्यनेमाने प्रार्थना करणाऱ्याला दुष्ट विचारांची बाधा होत नाही.

प्रार्थना आणि श्रद्धा ह्या परस्परावलंबी आहेत. त्या एकमेकांच्या सहकारी अद्देमुळे प्रार्थना करावीशी वाटते. आणि प्रार्थनेमुळे श्रद्धेला बढळकटी येते.

क्रेणाला सामर्थ्याचा गर्व झालेला असतो. कोणाला विद्वत्तेचा गर्व झालेला असतो. तर कोणाला अधिकाराचा मद चढलेला असतो. या सर्वांवर उतारा म्हणजे प्रार्थना. त्या तिन्ही रोगांवर प्रार्थनेसारखे रामबाण औषध नाही.

दुर्बलांचे सामर्थ्य म्हणजे प्रार्थना. दुर्बलांना सबळ करणारी प्रार्थना आहे; दुःखितांचे दुःख दूर करणारी प्रार्थनाच. आणि जे सद्गुणी आहेत त्यांची शाश्वत सदकारिणी म्हणजे प्रार्थना.

शारीरिक, मानसिक व नैतिक यांपैकी कोणत्याही पीडेने तुम्ही दुःखी कष्टी असला
तरी सर्व प्रकारच्या दुःखांचा परिहार करण्याचे सामर्थ्य एकट्या प्रार्थनेत आहे.

प्रार्थना केवळ स्थित्यंतर घडवून आणते ? जेथे गर्व असेल तेथे त्याचा नायनाट होऊन त्याची जागा नम्रता भरून काढते. जेथे द्वेषभावना आहे तेथे प्रेमाचा प्रवाह संथपणे वाहूं लागतो. जेथे निराशेचा काळोस्व पसरला आहे तेथे आशेचा प्रकाश दिसूं लागतो. आणि अहंकार आहे तेथे निरहंकार दिसूं लागतो.

अंतरात्म्याकून तुमची प्रत्येक प्रार्थना एकली जाते. परंतु त्या प्रार्थनेमार्गे उयाप्रमाणे तुमची जाजबल्यता असेल त्या प्रमाणात ती ऐकिली जाईल.

तुमच्याकडून अनंत पावें घडली असतील. पश्चात्तापी वृत्तीने मनोभावे प्रार्थना करा. देवाची कहणा भाका, त्याच्याकडे मनापासून क्षमेची याचना करा. तो सर्वसाक्षी सर्व शक्तिमान् परमेश्वर तुम्हांला क्षमा केल्याशिवाय रहणार नाही. मात्र तुम्ही सन्मार्गानि व सर्वांशी सन्दावनेने वागप्याचा लिंगार करून तो आचरण्यांत आणप्यासाठी शटले पाहिजे.

अंतःकरणापासून केलेल्या प्रार्थनेने आश्चर्यकारक गोष्टी घडून आल्या आहेत. तेवढे सामर्थ्य दुसऱ्या कोणत्याही गोष्टीत नाही. अत्यंत पापी माणसें संत बनली आहेत. आणि या मर्त्य जगांतील माणसें प्रार्थनेमुळे सामर्थ्यसंपन्न होऊन अमर बनली आहेत.

दरवेळी प्राथनेच्या बळावर तुम्ही स्वर्गसोपानाची एकेक पायरी वर चढत जातां, प्राथनेमुळे तुम्हांला जे सामर्थ्य मिळते त्याचे कार्य व्यंगंड चाढ असते, ते कार्य तुमच्या भूत्यासाठीच असते. आणि मग एक दिवस तुम्हांला दिव्य दृष्टी प्राप्त होते, तो मग वंतच तुम्हांला दिव्यचक्षु देतो. ‘ददामि ते दिव्यचक्षुम्’ आणि मग त्या दिव्य चक्षुंनी तुम्ही आरले पारणे केले शकतां.

तुम्ही जेव्हां पार्थनेची कांस घरतां तेव्हां तिच्या अचूक परिणामाबद्दल शंकित होऊं नका. आश्र्यकारक परिणाम घडून यावे व आपलें ध्येय साध्य व्हावें असें वाटतेना तुम्हांला ? मग प्रार्थना व श्रद्धा या दोन्हीची कांस घरा.

तुमच्यामध्ये आत्मबळ अपरंपर आहे. परंतु तें अनंत आवरणाखालीं दडपलें गेले आहे. त्याच्यावर थापा मार मारून तें आवरण नाहीसें करण्याचें कार्य प्रार्थना घडवून आणते.

ज्या माणसाचें जीवन प्रार्थनामय आहे तो सर्वांशीं प्रेमभावानें वागेल, त्याच्या मनाला नेहमीं शांती व समाधान वाटत राहील. तो दैवी आनंदांत नेहमीं पोहत राहील.

राग, द्वेष, मत्सरादि शत्रू माणसाला माणुसकींतून उठवितात. परंतु ज्याच्या सांगती प्रार्थना आहे त्याला या शत्रूंची बाधा होत नाही.

प्रार्थना करा. केवळ स्वतःसाठीच नव्हे तर सर्व जगाच्या कल्याणासाठी करा की, भगवंता ! सर्वांना सुखी, समाधानी व आनंदांत ठेवा. हैंच आमचें मागणे असावे.

सुदगूर श्री रमादेवी यांच्या भवान्स जर्नलमधील लेखाच्या आधारे सामार.

आत्मविश्वास

या जगांत जे थोर पुरुष किंवा थोर स्त्रिया होऊन गेल्या, त्यांच्यामध्ये आत्म-विश्वास फार दांडग्या प्रमाणांत होता. त्यामुळे त्यांना एकेक पायरी चढत जाऊन कीर्तिचे शिखर गांठतां आले. मी कोणी तरी मोठा किंवा मोठी होणार हा आत्म-विश्वास त्यांच्या ठार्यां प्रखंरतेनै वावरत होता, म्हणूनच ती मोठी झालीं व त्यांच्याकडून मोठीं कृत्ये घडलीं.

—स्वामी विवेकानन्द

लहान मुलांच्या आंकडीवर

जुने आणि प्रसिद्ध औषध

— 1 —

जयकर्स चिल्ड्रन्स कन्फलशन रेमेडी

← →

सोल प्रो. जयकर ब्रदर्स, ६६, मरीन ड्राईव, मुंबई १.

1

१० : स्टॉकिस्ट :

कांचनलाल वाडीलाल कं. — द्वावळा, मुंबई २.

देणग्यांची साभार पाँच

श्रीसाईबाबा शिर्डी संस्थानला ऑकटोबर व नोव्हेंबर १९६२ या महिन्यांत २० ह. च्या कर देणगी दिलेल्या भक्तांची यादी पुढे आभारपूर्वक देण्यांत येत आहे.

देणगी देणान्या भक्ताचै नांव	ठिकाण	देणगी दिलेली रक्कम
श्री. पी. चंद्रशेखर रेड्डी	अल्लुर	७६७-००
श्री. पांडुरंग वी. पाटील ट्रस्ट	मुंबई	१५०-००
, डी. डी. नेरोय	,	१०८-००
जस्टिस. मुधोळकर जे. आर.	दिल्ही	५१-००
श्री. जी. के. गिडवानी	कलकत्ता	१०१-००
, एस. पी. कौरा	मुंबई	६००-००
सुमित्रा विश्वनाथन्	नायपूर	६२-००
श्री. हिरालाल गंगाराम हारी	फिजीआयलंड	२५१-००
, सी. ए. कृष्णन्	मुंबई	१२५-००
, पटेल अँड कंपनी	,	५१-००
, डी. एल. पटेल	कंपाला	१५ पौँड
होमी. ए. वाटलीवाला	मुंबई	३११-००
श्री. एन. जी. पंडित	न्यु दिल्ही	५०-०-
श्री. विठ्ठल घोड्हो फळके	सांगली	५००-००

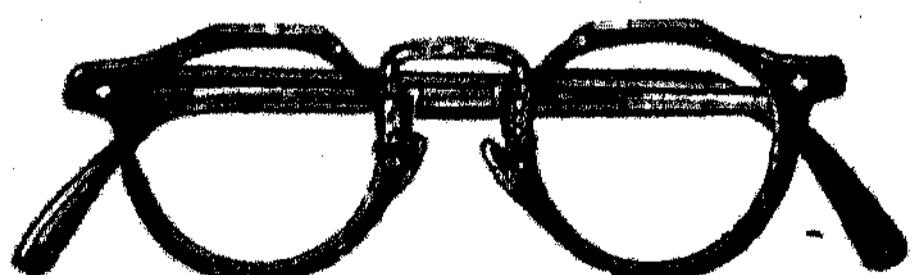
देणगीचा साभार स्वीकार

दत्तजयंतीस पूजाव्यभिषेकाची खालीलप्रमाणे तांब्याची पात्रे श्री. शरद, माघव शनवारी रा. माहीम—मुंबई नं. १६ यांजकहून श्री बाबांना अपेण केली गेली.

१ अभिषेक पात्र, २ कढवे, १ फुलपात्र, १ ताम्हण, १ पळी-एकूण ६ पात्रे,
किस्त रु. ७५ ची.

दिव्य हस्तीसाठी TELIGRAM :— DIVYANETRA

दिसा ऑप्टिक्युअल्स (BOM. DADAR)

[चक्र्यांचे व्यापारी]

यांच्या येथे तज्ज्ञ डॉक्टरांकडून डोळे मोफत तपासून

उंची व टिकाऊ चम्पे माफक दराने मिळतात.

छविलदास रोड, वादर (W. R.), मुंबई २८

शिरडी वृत्ति

नोवेंबर १९६१

या महिन्यांत वाहेरगांवचे भक्तांची गर्दी बरीच होती. कांहीं कलाकारांनी श्रीपुढे हंजेरी दिली. ती खालील प्रमाणे.

कीर्तन : श्री. ह. भ. प. भीमाशंकर केशव जोशी दादर, मुंबई. आश्विन वा। ११ कार्तिक शु। ११ या दिवशी सं. गवई श्री. मराठे याचीं कीर्तने झाली.

प्रवचन : श्री. बनारसी गिरी मु. त्रिवेकेश्वर, जि. नासिक.

गायन : कु. विजया देशपांडे, मुंबई. श्री. राममोहन शुक्र-परेल मुंबई १२. सौ. मिराबाई राजगोपाळस्वामी मुंबई, श्री. शनिकुमार गोदवलेकर मु. आहिरी. जि. ठाणे, श्री. जुमन कासम देवूळली (कवाली पाटी) सौ. इंदुमती चौबल, मुंबई. श्री. दिनानाथ पोवळे, मुंबई.

इलेक्ट्रिक गवाईटार वादन : श्री. व्हन. शिष्टे पालीहोळ बांद्रा, मुंबई.

नृत्य : कु. शोभा गुंजाळ, दादर—मुंबई.

तबलावादन : श्री. देविचंद चव्हाण, दादर—मुंबई.

बासरीवादन : श्री. व्ही. एम. परब, दादर—मुंबई.

लोकनाट्य : श्री. कचरु लक्ष्मण माळी पिंपळगांवकर काही (औरंगाबाद)

दिपवाळी : श्रीलक्ष्मीपूजन श्री. सरस्वतीपूजन (चांदीचे मखर चांदीचा चौरंग चांदीचे पाट, विजेच्या दिव्यांची रोषनाई व दीपोत्सव वगैरे थाटांत झाले. श्री. जाधव साईप्रसाद हॉटेल) मालक यांचे हस्ते लक्ष्मीपूजन झाले.

इतर उत्सव : ता. १०११६१ कार्तिकी महाएकादशी श्रौंचे पालखीची गांवांतून मिरवणूक, कीर्तन वगैरे झाले; दुसरे दिवशी तुलसी विवाह श्रीद्वारकामाई व दिक्षीत वाडा या ठिकाणी सालबादप्रमाणे झाले.

शिर्डी येथील हवापाणी चांगले आहे. घंडी पडप्यास सुरवात झाली आहे.

श्रीसाईबाबा शिरडी संस्थानांत वित्रीकरिता असलेलीं पुस्तके

	किंमत रु. न.पै.
(१) श्रीसाईसचरित (मराठी)	७०.००
(२) श्रीसाईसचरित (हिंदी)	४०.५०
(३) श्रीसाईसचरित (इंग्रजी)	४०.००
(४) श्रीसाईसचरित (गुजराठी)	३०.७५
(५) श्रीसाईसचरित (कानडी)	३०.००
(६) श्रीसाईनाथ - स्तवनमंजरी	०.१२
(७) दासगण्डुत (४ अध्याय)	०.५०
(८) सगुणोपासना	०.२५
(९) प्रधानकृत साईबाबा शिर्डी (इंग्रजी)	१.००
(१०) श्रीसाईलीलामृत	८.००
(११) श्रीसाईसुमनांजलि	०.०६
(१२) कोर्तनपंचक	१.००
(१३) शीलधी	०.७५
(१४) साईबाबा अवतार व कार्य	२.००
(१५) श्रीसाईगीतांजली	०.१२
(१६) रुद्राध्याय (१२ चा)	०.१२

(पोस्टेज निराळे)

वरील पुस्तकांकरिता खालील पत्थावर लिहावे.

१. सरकारकून, श्रीसाईबाबा संस्थान, पोष्ट-शिरडी, जि. अहमदनगर.
२. मुंबई ऑफिस, साई निकेतन, ग्रॉट नं. ८०४ ची, डॉ. आंबेडकर रोड,
दादर, मुंबई १४.

संगीताची मोहिनी
माणसाला मंत्रमुग्ध करते,
त्याचप्रमाणे कुठल्याहि
हृदयंगम चित्राची मुद्रणकृति
वाचकाला नयनमुग्ध करते !

आणि म्हणूनच
हाफ-टोन, लाईन, श्री अँड फोर कलर ब्लॉक्स,
ऑफसेट प्रेट्स, स्टीरियोज इत्यादि
आणि त्याचप्रमाणे वैशिष्ट्यपूर्ण
सवांगसुंदर कॅलेंडर्ससाठी—

डी. डी. नेरोय

५३४, सँडहस्ट ब्रिज, नौपाटी, मुंबई^८
टेलिफोन : ७५०४७

डी. डी. नेरोय यांनी तयार केलेले श्री साईबाबांचे तीन
रंगी चित्र, द्वारकाभाई व इतर एक रंगी फोटो—साईज १० x ८,
१० x १४, १४ x २० व पोस्टकार्ड साइज खालील ठिकाणी
मिळण्याची खास व्यवस्था केली आहे.

श्री. सगुण मेरु नाईक
म. पो. शिर्डी, जि. अहमदनगर

मुद्रक: श. कृ. सापले, रामकृष्ण प्रिंटिंग प्रेस, मोरबाग रोड, दादर, मुंबई १४.
संपादक व प्रकाशक: गो. वि. शीरसागर, 'साई निकेतन', विल्सोन रोड,
खोदादाद सर्कलजवळ, प्लॉट नं. ८०४ बी, दादर, मुंबई १४.

कोहीही कळणे कर्ची शक्य नाही.” (पान २८-स्वामी विवेकानन्दांच्या आठ-
त्र्यामध्ये रामकृष्ण आश्रम प्रकाशन, नागपूर), अनुभवापुढे बुद्धि हार साते हैं ओळखल
अनुभूतीच्या साधनाचा बाबांनी उपयोग केला है त्यांचे वैशिष्ट्य आहे. ईशावा-
स्त्यातीले सिद्धांत व आचारधर्म सुशिक्षित अशिक्षित, गरीब श्रीमंत, अडाणी, रानटी
आणु, अपेणु सर्वोना त्यांनी पटवून दिला व कर्ममार्गाच्या द्वारे खेरे कल्याण करूं साधावे
पूळाखवून दिलें हैं बाजांचे अत्यंत महत्त्वाचे कार्य होय. तें त्यांनी करूं केले या
महत्त्वाच्या गोष्ठीचा आता विचार करूं.

ईशावास्याचा शांति मंत्र

विषय चालू करण्यापूर्वी शांतिमंत्र देण्याची उपनिषदांची पद्धत आहे. त्यानुसार
ईशावास्याची सुरवात शांतिमंत्राने झाली आहे. पुढील कार्यासाठी मनाला उल्लःसीत
नव्हणे, उत्तेजीत करणे, मनांत औत्सुक्य निर्माण करणे हा उद्देश शांति मंत्राचा
अंसेतो. ईशावास्याचा शांति मंत्र पुढीलप्रमाणे आहे—

ॐ पूर्णमदः पूर्णमिदं पूर्णत्पूर्णमुदच्यते । पूर्णस्य पूर्णमादाय पूर्णमेवावशिष्यते ॥ ३०
शान्तिः शान्तिः शान्तिः यांचे मराठी करण तेंही पूर्ण हेंही पूर्ण । पूर्णापासाव उद्भवले
पूर्ण । पूर्णादूने काढितां पूर्ण । राहील पूर्णची अवशेष ॥ (अ. २० ओ. ९५)
इस मंत्र वैशिष्ट्यपूर्ण आहे. याने पुढील ज्ञान ग्रहण करण्यास उत्साह व शक्ति येते.
खर्च कांही पूर्ण आहे. ईश्वर चैतन्य कोठेही असलें तरी तें पूर्ण आहे. लहान मोठे नाहीं.
मानवांतले चैतन्य मोठे व मुऱ्गीतले लहान असें नाही. यामुळे तू स्वतांला अपूर्ण समजू
नकोस. आपल्यापरी तू पूर्ण आहेस. स्वतांच्या शक्तिवृद्ध आत्मविश्वास वाळग. स्वतला
हलका कमी समजूनकोस मला कसं हैं कळेल, मी हें कसं करणार मी अल्पसा असा न्यूनगांड
श्वेतं देऊन नकोस. ऊठ व उत्साहाने कामाला लाग. प्रयत्न कर कीं तुइया ठिकाणी
मुळांत असलेली शक्ति पूर्णच असल्यामुळे तुला यश मिळेल. अशा प्रकारे कार्य
करण्यास उत्तेजीत करणारा हा शांति मंत्र आहे. बाबांनीही निरुत्साही व निराश
अशा भक्तांना कार्यप्रवीण करणारा एक शांति मंत्र देऊन ठेवला आहे. मिरिकर
वगैरेव प्राण संकट लोँबकळत असरां बाबा म्हणाले—

परी तो काय करितो आपुले । आपण द्वारकामाईची पिलें ॥

कोणा न उमगे तिचे केले । कौतुक उगा घडावें ॥ अ. २२ ओ. ५४

घावरण्याचे काय कारण ? आपण द्वारकामाईचीं पिलें आहोत. आपल्या मार्गे
मोठी शक्ति आहे. आपण हलके सलके नव्हे, तर बडे बापके वेटे आहोत. ध्यानांत ठेवा.

हीच आपुली द्वारकामाता । मशिदीचे या अंकीं बसतां ॥

लेंकुरा देई ती निर्भयता । चिंतेची वार्ता नुरेचि ॥ अ. २२ ओ. ४८

एकदां हिचे जो अंकीं बैसला । बेडा तयाचा पार पडला ॥

साउलींत हिचे जो पहुऱला । तो आरुदला सुखासनी ॥ अ. २२ ओ. ५०